

INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 398.34(=163.2)(478)(043.2)

MIRON MARINA

**CASA TRADIȚIONALĂ A BULGARILOR DIN REPUBLICA
MOLDOVA CA PARTE A PATRIMONIULUI CULTURAL**

SPECIALITATEA: 612.01 – ETNOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

CHIȘINĂU, 2019

Teza a fost elaborată în cadrul Secției Probleme Generale ale Etnografiei a Centrului de Etnologie din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural

Conducător științific:

NICOGLIO Diana, dr. în istorie, conferențiar cercetător
DEMCENCO Nicolae, dr. hab. în istorie

Referenți oficiali:

CERVENCOV Nicolai, dr. hab. în istorie, profesor universitar, Societatea Științifică de Bulgaristică în Republica Moldova
DUMINICA Ivan, dr. în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural al Ministerului educației, culturii și cercetării al Republicii Moldova

Componenta Consiliului științific specializat:

1. CONDRATICOVA Liliana, dr. hab. în istorie, cerc. conf. – președinte
2. GRĂDINARU Natalia, dr. în istorie – secretar științific
3. CVILINCOVA Elizaveta, dr. hab. în istorie, cerc. conf. – membru
4. ȘLAPAC Mariana, m. cor. al AȘM, dr. hab. în studiul artelor – membru
5. POSTICĂ Gheorghe, dr. hab. în istorie, profesor universitar – membru
6. COVALOV Alexandr, dr. în istorie – membru
7. FURTUNĂ Alexandru, dr. în istorie – membru.

Susținerea va avea loc la 19 septembrie 2019, ora 14:00, mun. Chișinău, bld. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Sala Mică

în ședința Consiliului științific specializat D 612.01-106
din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural, mun. Chișinău, bld. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” a AȘM (str. Academiei, nr.5 A, Chișinău, MD-2028) și pe pagina web a ANACEC.

Rezumatul a fost expediat la _____ 2019

Secretar științific al Consiliului științific specializat,
GRĂDINARU Natalia, dr. în istorie _____

Conducător științific,
NICOGLIO Diana, dr. în istorie, conferențiar cercetător _____

Autor
MIRON Marina _____

© Miron Marina, 2019

CUPRINS

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL DE BAZĂ AL TEZEI.....	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	25
BIBLIOGRAFIE	28
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI.....	30
ADNOTARE	32
АННОТАЦИЯ.....	33
ANNOTATION.....	34

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei. Casele autentice, conservate în mai multe localități din spațiul actual al Republicii Moldova, reprezintă un compartiment important al patrimoniului cultural național, valorificat insuficient nu doar din punct de vedere științific, dar și turistic, economic. Cercetările noastre de teren au pus în evidență o serie de trăsături comune legate de varietatea arhitecturii populare, generată de factorii geografic, antropic, economic, spiritual, care și-au găsit reflectare în creația orală, muzică etc. Majoritatea activităților vitale, împărțite după principiul „masculin-feminin”, se desfășurau la bulgari atât în interiorul casei, cât și în curte. Tradițional, în familiile bulgarilor copiii erau deprinși de timpuriu cu activitățile casnice: băieții erau implicați în lucrul din gospodăria casei, deprinzând astfel și o meserie, iar fetele însușeau torsul lânii, broderia, alesul covoarelor etc. În totalitate, aceste aspecte formează elementele culturii tradiționale, care au avut un rol semnificativ în dezvoltarea materială și spirituală a poporului, au contribuit la păstrarea într-un mediu nou a identității etnice a imigranților transdanubieni în Basarabia.

În pofida faptului că în satele populate de bulgari au fost identificate mai multe case tradiționale, constatăm că acestea au fost abordate de etnologi tangențial și nu au devenit până acum obiect de studiu aparte, fapt ce a determinat actualitatea și importanța cercetării realizate de noi. Pe de altă parte, casa tradițională, ca parte a culturii materiale și spirituale, înglobează o serie de aspecte ce țin de practicile de construcție și superstițiile seculare, decorarea casei în interior, obiceiurile și credințele populare legate de locul și rolul locuinței, a vetrei la bulgarii stabiliți în spațiul actual al Republicii Moldova.

Actualmente, când Republica Moldova se raliază la practicile europene de salvagardare și valorizare a patrimoniului cultural, dar și în contextul tendințelor de globalizare, este evident interesul cercetătorilor din domeniul etnologiei, autorităților publice locale, a actorilor din turism pentru unicitate și specificul local, pentru elementele vieții tradiționale păstrate de-a lungul vremii, care necesită a fi introduse în circuitul științific pentru a fi valorificate corespunzător.

În spațiul european (România, Bulgaria, Ungaria, Slovacia) este cunoscută o vastă experiență de valorificare a elementelor culturii materiale și spirituale prin transformarea caselor tradiționale din mediul rural în spații de conservare a patrimoniului local. În aceste condiții, se modifică statutul mai multor case autentice, ele fiind transformate în muzee, centre de meșteșuguri tradiționale, agropensiuni, locații amenajate pentru informarea turiștilor din țară și din străinătate, care vizitează destinațiile rurale.

Ca finalitate, odată fiind conjugate eforturile la mai multe nivele pentru valorificarea locuinței tradiționale, ultima devine un loc special pentru conservarea și promovarea patrimoniului cultural-spiritual local. Asemenea case-muzeu găzduiesc: sărbători tradiționale desfășurate în curtea țărănească, diverse activități tradiționale convertite în spectacole și acțiuni interesante cognitive pentru turiști, platforme de comunicare pentru oamenii de artă (tabere de creație), târguri ale meșterilor populari cu ateliere de lucru pentru spectatori de diferite vârste, activități interactive în agropensiuni cu implicarea oaspeților în viața cotidiană a satului.

În ultimii ani, o asemenea tendință a luat amploare și în Republica Moldova, preponderent, în partea centrală a țării, acolo unde turismul rural ca activitate economică este mai promovat și dezvoltat. Cercetările efectuate de noi în satele populate de bulgari cu diversitatea sa etnoculturală, de asemenea pot stimula crearea noilor destinații și activități turistice, în special cu transformarea caselor tradiționale în structuri complexe de deservire a turiștilor. Totodată, valorificarea științifică a caselor tradiționale și utilizarea lor în diverse scopuri turistice, economice și sociale permit deschiderea unor noi locuri de muncă, încadrarea tinerilor în diverse activități, implicarea diasporei în susținerea satului și promovarea obiceiurilor naționale.

În așa fel, actualitatea temei cercetate de noi are importanță atât teoretică prin valorificarea științifică a ansamblului multilateral al caselor tradiționale ale bulgarilor din Republica Moldova, dar și valoare aplicativă, venind cu soluții concrete privind introducerea în circuitul științific,

economic și turistic a unor informații noi despre satele populate de bulgari, cu ulterioară întemeiere a unor case-muzee, agropensiuni și centre de promovare a meșteșugurilor locale.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare. Examinarea literaturii de specialitate cu referire la casa tradițională a bulgarilor din sudul Republicii Moldova permite să concluzionăm că până în prezent acest subiect nu a fost studiat în complex. Pentru prima jumătate a sec. al XX-lea au fost identificate câteva lucrări care tangențial se raportează la obiectul nostru de studiu. Un interes aparte pentru viața cotidiană și spirituală a coloniștilor bulgari a manifestat N. Derjavin în lucrarea fundamentală „Coloniile bulgare în Rusia” publicată la Sofia în 1914 [25].

În a doua jumătate a sec. XX nemijlocit de studierea locuințelor tradiționale bulgare din acest spațiu s-a ocupat L. Markova [33-35], care a elaborat sistemul de clasificare a locuințelor bulgarilor din Basarabia, luând în considerare schimbările desfășurate pe parcursul evoluției a condițiilor materiale și a statutului social al coloniștilor. Dezvoltând acest sistem de clasificare, L. Markova a ținut cont de faptul că în Bulgaria există mai multe tipuri de locuințe, apărute în diverse regiuni ca urmare a diferenței factorilor naturali și geografici. În pofida faptului că în Bugeac nu existau deosebiri vădite privind relieful, clima sau materialele de construcție disponibile, totuși, o evoluție a formelor de locuințe a avut loc. Astfel, cercetătoarea a descris o tipologie a locuinței coloniștilor pe baza principiului de amplasare spațială a încăperilor, luând în considerare funcțiile acestora.

În anii '70 ai sec. al XX-lea a fost publicată o lucrare colectivă în care a fost abordată problema complexurilor de locuințe ale imigranților transdanubieni pe teritoriul Ucrainei [31]. În aceeași ordine de idei, subliniem aportul autorilor din Republica Moldova și Ucraina din perioada postsovietică care, fie și tangențial, abordează problema locuințelor bulgarilor din Basarabia și rolul casei în viața cotidiană, ritualurile din ciclul vieții, sărbătorile calendaristice: N. Cervencov, S. Novacov, I. Grec, A. Covalov, I. Duminica, E. Soroceanu [5; 24; 29; 42; 43; 44; 49; 50]. Din acest punct de vedere, considerăm că cercetarea de față va servi drept suport pentru studiul etnografic al locuințelor tradiționale bulgărești, iar sub aspect material și spiritual va constitui un imbold pentru patrimonializarea caselor tradiționale și valorificarea acestora prin transformarea în diferite structuri turistice, meșteșugărești, social-culturale.

Cercetările noastre de teren efectuate în orașele Taraclia și Tvardița, în satele Corten din raionul Taraclia, Stoianovca și Victorovca din raionul Cantemir, au identificat două tendințe de evoluție a locuințelor tradiționale: 1) case, care au fost păstrate, dar părăsite din diferite motive, urmând să dispară sub influența factorilor externi din peisajul cultural local; 2) case reconstruite și adaptate la cerințele și necesitățile vieții contemporane, pierzând din autenticitatea caracteristică. Totodată, examinarea detaliată a infrastructurii din mediul rural și a turismului, dar și a structurilor de deservire a turiștilor din sudul Republicii Moldova, în special din raionul Taraclia (realizată de autor în anii 2014–2015), unde sunt atestate majoritatea satelor cu populație bulgară, a permis să evidențiem **principalele probleme:**

- 1) procesul constant de dispariție a caselor tradiționale în satele bulgărești;
- 2) implicarea slabă a statului în salvagardarea acestui compartiment al patrimoniului inclusiv prin prezența slabă în Registrul monumentelor ocrotite de stat a caselor bulgarilor din Republica Moldova (cu excepția s. Stoianovca – Cantemir);
- 3) infrastructura insuficientă, lipsa structurilor de cazare și de alimentație în satele bulgărești. Conjugarea eforturilor la nivel de autorități publice locale, instituții de cercetare în domeniul istoriei, etnologiei, culturii, companii de turism, etc. va asigura patrimonializarea și transformarea caselor vechi bulgărești în structuri turistice ca soluție de rezolvare a unor probleme esențiale de ordin științific, cultural, social și economic.

La fel au fost scoase în evidență mai multe oportunități de dezvoltare:

- 1) în satele din raionul Taraclia au fost atestate o serie de locuințe tradiționale ale bulgarilor ce și-au păstrat originalitatea, unele fiind părăsite și semidistruse, altele după reconstrucție ar putea

fi valorificate turistic, muzeistic sau economic, în ambele cazuri fără a fi studiată până acum partea științifică a acestui patrimoniu cultural;

2) actualmente, pe teritoriul raionului Taraclia funcționează 5 muzee, având bogate colecții etnografice, ce redau specificul cotidianului la bulgarii din aceste localități. Spre regret, majoritatea clădirilor nu sunt autentice, doar în Stoianovca (raionul Cantemir) este în proces de creare un muzeu amplasat într-o casă tradițională;

3) în raionul Taraclia există un număr nesemnificativ de structuri de cazare, fiind lipsă cu desăvârșire în satele Stoianovca și Victorovca. Astfel, sunt create oportunități pentru stimularea procesului de valorificare prin transformare a caselor tradiționale în agropensiuni, necesare pentru dezvoltarea turismului regional într-un spațiu multicultural;

4) amplasarea neuniformă, lipsa sau insuficiența structurilor de alimentație accesibile vizitatorilor și turiștilor creează impedimente pentru promovarea patrimoniului cultural și dezvoltarea activităților turistice în localitățile populate de bulgari.

Ipoteza de lucru: Cercetarea multidisciplinară a caselor tradiționale ale bulgarilor din Republica Moldova ca parte integrantă a patrimoniului cultural va determina condițiile optime pentru lansarea și promovarea eficientă a procesului de salvagardare a caselor autentice prin reprimarea degradării patrimoniului cultural local construit și dezvoltarea lui ulterioară în structuri regionale muzeale, social-economice sau turistice susținute în comunitățile bulgărești din sudul țării.

Cadrul cronologic și geografic al cercetării. Limitele cronologice ale demersului științific se încadrează în perioada începutul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XXI-lea. Limita inferioară a cercetării este determinată de apariția masivă a coloniilor bulgare pe teritoriul Basarabiei, în terenurile libere aflate în proprietatea statului. Inițial, terenurile considerate ale statului, erau ruinate și nu puteau contribui la satisfacerea nevoilor primare ale imigranților transdanubieni. Astfel, coloniștii s-au așezat mai întâi în comunitățile locale existente – în satele populate, pe terenurile boierilor moldoveni. Timp de aproape un deceniu coloniile apărute în Basarabia în urma procesului migrațional nu au avut niciun statut legal. Abia în anul 1820, după adoptarea Decretului din 29 decembrie 1819 privind acordarea statutului de coloniști migranților, a fost promovat decretul „Cu privire la alocarea terenurilor și formarea coloniilor imigranților transdanubieni”. În sec. al XX-lea se remarcă o anumită reticență privind dezvoltarea casei tradiționale, inclusiv din satele bulgare. Deja la începutul sec. al XXI-lea a fost lansată o paradigmă nouă a problemei patrimoniului, parte a căruia este și locuința, fiind abordate diverse modalități de patrimonializare a elementelor culturii materiale și imateriale. Acest lucru permite autorului nu doar să efectueze o cercetare științifică etnografică a casei tradiționale bulgare din Republica Moldova din punct de vedere istoric, etnografic și arhitectural, dar să propună recomandări, sugestii practice pentru valorificarea multilaterală a acestui tezaur cultural subapreciat.

Limitele geografice ale cercetării se referă la regiunea de stepă a Basarabiei de sud, luându-se ca bază afirmația lui N. Derjavin, privind arealul geografic de așezare a bulgarilor în Basarabia: „teritoriile în care s-au așezat bulgarii (ținutele Bender, Akkerman și Ismail) reprezintă o zonă de stepă deluroasă întretăiată de hârtoape, însă apropiindu-se de Dunăre și Marea Neagră se îndreaptă, devine mai plată” [25, p. 3]. Ulterior, sub influența factorilor interni și externi, coloniile propriu-zise au trecut prin transformări substanțiale, formându-se sate-fiice în afara teritoriului sus-menționat.

Scopul lucrării constă în reflectarea evoluției multilaterale a casei tradiționale a bulgarilor din spațiul actual al Republicii Moldova ca parte componentă a patrimoniului cultural prin efectuarea unor cercetări complexe din perspectiva valorificării științifice, socio-culturale, muzeistice, economice și turistice.

Obiectivele lucrării rezidă în următoarele:

1. Analiza istoriografiei și determinarea gradului de cercetare a problemei evoluției diacronice a casei tradiționale a bulgarilor din Republica Moldova;

2. Identificarea și repertorierea caselor autentice ale bulgarilor în vederea introducerii în circuitul științific și, ulterior, cultural și turistic;

3. Determinarea, în baza factorilor interni și externi, transformărilor tipologice, practicilor tradiționale de construcție a locuințelor, pentru prezentarea nivelului de conservare a acestora la etapa actuală;

4. Examinarea modalităților și nivelului de interferență etnoculturală între grupurile etnice de pe teritoriul Republicii Moldova cu referire la casa tradițională;

5. Identificarea și studierea practicilor legate de construcția și utilizarea cotidiană a casei tradiționale a bulgarilor cu specificarea modificărilor ulterioare;

6. Elucidarea importanței percepției casei bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural imaterial;

7. Studierea experienței internaționale și naționale de patrimonializare a casei tradiționale prin stabilirea și încadrarea a principalelor modalități de valorificare a acestora de către bulgari în scop muzeistic și turistic.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei **probleme științifice importante** rezidă în *elucidarea complexă* a transformărilor casei tradiționale și a percepțiilor legate de aceasta la bulgarii din Republica Moldova, a practicii europene și naționale de patrimonializare a moștenirii culturale, *având ca rezultat* completarea lacunelor în studiul acestei componente a culturii și fundamentarea unui șir de recomandări practice de valorificare a casei tradiționale a bulgarilor ca parte a patrimoniului cultural, *cu utilizare* ulterioară în scop muzeistic și turistic.

Importanța teoretică a lucrării constă în faptul că materialele introduse în circuitul științific, majoritatea în premieră, vor contribui la extinderea studierii etnografice a comunității bulgare din Republica Moldova. În cadrul cercetării se susține ipoteza precum că locuința nu doar satisface necesitățile persoanei în spațiu locativ, dar creează, în același timp, un teren amplu pentru manifestarea creativității, contactelor sociale și desfășurarea obiceiurilor sărbătorilor calendaristice sau familiale. Totodată modul de tratare a problemei științifice deschide noi perspective pentru studierea interdisciplinară a domeniului.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în utilizarea rezultatelor cercetării la elaborarea unor cursuri speciale de etnologie și antropologie culturală, precum și disciplinei „Istorie, cultură și tradiții ale bulgarilor din Republica Moldova” pentru elevii ciclului liceal. De asemenea, recomandările practice sunt utile pentru mai mulți proprietari ai caselor tradiționale, companii de turism, muzee regionale și locale.

Principalele rezultate științifice înaintate spre susținere sunt următoarele:

1. studiul istoriografic efectuat a permis introducerea în circuitul științific național al rezultatelor cercetării cu privire la evaluarea comparativă a publicațiilor din fosta URSS și Bulgaria cu precizarea lacunelor în investigarea casei tradiționale;

2. formarea așezărilor și locuințelor coloniștilor transdanubieni a fost influențată de mai mulți factori și condiții, care au cauzat crearea unor așezări și locuințe diferite de cele din metropolă;

3. impunerea, în anul 1820, de către administrația rusă a planimetriei stricte a așezărilor, a influențat apariția unor diferențe mari între structura localităților băștinașilor și cele ale coloniștilor transdanubieni;

4. interferențele etnice și culturale au determinat formarea casei sud-basarabene sau casei de Bugeac la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea;

5. evoluția îndelungată a tradițiilor și practicilor de construcție la bulgarii din Republica Moldova s-a soldat cu simplificarea acestora, iar, în unele cazuri, cu dispariția complexurilor de acțiuni dedicate creării spațiului stăpânit, riturilor de trecere etc. pe motiv că aceste practici au fost scoase din practica uzuală;

6. în practica internațională și în cea națională există experiențe demne de urmat în scopul salvării patrimoniului construit cu transformarea ulterioară în structuri ce pot fi valorificate științific, educațional, turistic.

Implementarea rezultatelor științifice. Valorificarea practică a rezultatelor cercetării s-a realizat prin elaborarea unui curs universitar specializat „Locuințele tradiționale ale popoarelor lumii” pentru studenții specialităților de Design arhitectural și Design interior, Universitatea „Pespectiva-INT”. O sinteză a materialelor cercetării științifice sunt introduse în proiectul în curs de implementare „Platforma științifică pentru valorificarea patrimoniului cultural” (Institutul Patrimoniului Cultural).

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale cercetării au fost susținute și aprobate sub formă de rapoarte la 6 conferințe naționale și 9 conferințe internaționale (dintre care 4 s-au desfășurat la Chișinău, 3 – în Federația Rusă, 1 – în Ucraina și 1 – în Bulgaria). O parte din rezultatele științifice au fost publicate în 25 de materiale științifice: articole în reviste de specialitate, în culegeri științifice tematice și materiale ale conferințelor internaționale și naționale, editate în țară și peste hotare (Bulgaria, Federația Rusă, Ucraina), în volum de 5,7 c. a.

Metodologia cercetării științifice. Caracterul interdisciplinar al lucrării a permis folosirea mai multor metode de cercetare pentru a obține un tablou complex. La studierea surselor bibliografice am utilizat metoda de analiză *istorico-comparativă* sau *evolutivă*. Am realizat o abordare din mai multe perspective temporale. Am folosit *principiul sincroniei* la confruntarea istoriografiei de specialitate cu informațiile originare atestate de cercetarea de teren. *Principiul diacroniei* a fost utilizat la elaborarea unui studiu al evoluției arhitecturii tradiționale spre arhitectura modernă rurală. Referindu-ne la schimbările ce au apărut în materialele și tehnicile de construcții, structura așezărilor la coloniștii transdanubieni pe teritoriul Basarabiei de sud, am aplicat metoda *arealo-comparativă*. Pentru stabilirea particularităților și interferențelor etnice am folosit metoda de *selectare, analiză și sinteză*. În *cercetarea de teren* am utilizat metodele și tehnicile specifice.

Cuvinte-cheie: etnologie, bulgaristică, patrimoniu cultural, patrimonializare, arhitectură vernaculară, materiale și tehnici de construcții, jertfa zidirii, așezare rurală, casa sud-basarabească, bulgarii din Republica Moldova, valorificare turistică, structuri de primire turistică, structuri muzeale.

CONȚINUTUL DE BAZĂ AL TEZEI

În **Introducere** este argumentată actualitatea cercetării și este reflectat gradul de studiere a temei; sunt determinate scopul și obiectivele tezei; este identificată noutatea științifică, teoretică, valoarea aplicativă a cercetării. De asemenea, sunt stabilite limitele cronologice și geografice ale demersului științific, formulate rezultatele științifice principale înaintate spre susținere; sunt determinate suportul metodologic al tezei și problema științifică soluționată; este prezentat sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1 Studiul etnografic al casei tradiționale a bulgarilor (istoriografia problemei) este expus în 3 subcapitole și aduce în discuție aspecte privind abordările teoretice ale studierii locuințelor tradiționale și reflectarea în sursele bibliografice ale problemelor arhitecturii vernaculare tradiționale din Bulgaria sec. al XIX-lea și ale bulgarilor din Basarabia / Republica Moldova pe parcursul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XXI-lea. În **subcapitolul 1.1 Istoriografia privind casa tradițională a bulgarilor** autorul a realizat studiul istoriografic, utilizând un sistem ajustat de clasificare a surselor scrise:

1) *începutul sec. al XIX-lea – 1917*. Până în anul 1856 apar primele studii narrative cu caracter general despre Basarabia, în care se reflectă tangențial și tematica migranților transdanubieni: lucrările lui P. Svinin [47], A. Skalkovsky [48], valoroase ca material descriptiv și statistic despre structura și amplasarea coloniilor bulgare. Materialele colectate și publicate de A. Zașciuk sunt o sursă importantă pentru cercetarea locuinței bulgarilor din Basarabia [27]. Un alt grup de materiale reprezintă notele informative alcătuite de funcționarii ruși despre starea lucrurilor în Așezarea bulgarilor din Basarabia [26]. O scurtă descriere istorică și statistică se găsește în „Статистическое описание Бессарабии”, editată de St. Kornilovici [30]. Până în 1918 un interes special față de viața cotidiană și spirituală a coloniștilor bulgari a manifestat N. S. Derjavin [25]. Pentru tematica cercetării noastre de importanță majoră sunt lucrările autorului

rus V. Moșkov, dedicate studierii populației găgăuze din Basarabia, dar cu referințe specifice culturii bulgarilor [40].

În Bulgaria în aceeași perioadă a avut loc o acumulare de informații, documente, descrieri etnografice a culturii materiale și spirituale a bulgarilor. Creșterea interesului față de identitatea națională în a doua jumătate a sec. al XIX-lea a influențat pozitiv procesul de constituire a științei etnografice în Bulgaria. În prima parte a lucrării „Показалец” de G. Rakovsky (1859) sunt informații generalizate despre aspectul casei tradiționale bulgărești din metropolă, structura planimetrică a acesteia, cu denumirile pe care le regăsim în mare parte la bulgarii din Basarabia [55].

2) *1918 – până la începutul celui de-al doilea război mondial (1939)– perioada interbelică.* Lucrări speciale dedicate casei tradiționale bulgare nu au fost identificate. Cu toate acestea, în publicația lui D. Mincev se conține clasificarea satelor bulgărești bazată pe principiul originii acestora [6]. În lucrarea lui G. Dragomir sunt listate coloniile bulgare, pe județe [4]. Aspectul spiritual al procesului de construcție a locuinței și fenomenul *jertfei zidirii* (studiat în această lucrare pe exemplul practicilor bulgarilor din Basarabia) au fost abordate în perioada interbelică de V. Șt. Ciobanu [3]. Anexarea Basarabiei la URSS a complicat posibilitatea cercetării etnografice a Basarabiei de către oamenii de știință din România. În Bulgaria se publică regulat lucrări despre diaspora bulgară, în România sunt editate lucrări istorico-etnografice și revistele „Vozrojdenie”, „Bugeacul”, „Nașiat glas” ale activiștilor bulgari. N. Derjavin în continuare este preocupat de studierea bulgarilor, dar bulgarii din Basarabia interbelică nu au fost obiectul de studiu al cercetătorului. Cercetătorul înființează „Societatea științifică pentru studierea istoriei și etnografiei, creației populare și dialectelor bulgarilor din Rusia”. Însă, aceste investigații nu s-au finalizat cu publicații solide, au rămas sub formă de eseuri și prezentări pentru mediul științific și publicul larg [5; 50]. „Memorandumul bulgarilor basarabeni, care locuiau în Sofia, adresat guvernului român pentru garantarea drepturilor și libertăților populației bulgare și găgăuze din Basarabia”, oferă informații privind starea coloniilor din acea perioadă (1918), caracteristicile bulgarilor basarabeni, bazate pe materialele cercetătorilor de atunci. V. Diakovici dedică bulgarilor din Basarabia o lucrare separată în 1918, ce conține descrieri valoroase ale vieții cotidiene și ale casei, decorului intern, denumirile părților și elementelor interioare ale locuinței bulgărești de la începutul sec. al XX-lea [16].

3) *de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial până în 1991.* În anii 1939–1945 nu au fost semnalate cercetări privind viața cotidiană și casa bulgarilor. După–instaurarea puterii sovietice și formarea RSSM, orașul Chișinău devine centrul cercetărilor în domeniul bulgaristicii. Începe editarea lucrărilor ce reflectă diverse subiecte despre comunitățile bulgarilor din RSSM. Unul dintre cei mai devotați cercetători ai imigranților transdanubieni a fost cercetătorul I. Mesceriuc, care a examinat procesele migraționale din perioada 1828–1834 și formarea coloniilor din sudul Basarabiei [39]. În RSSM de cercetarea locuințelor coloniștilor transdanubieni s-a ocupat M. Marunevici [37]. Concentrându-se pe locuința găgăuză, cercetătoarea a acordat o anumită atenție și casei tradiționale a bulgarilor.

În mod special de cercetarea locuinței tradiționale a bulgarilor în perioada anilor '70–80 s-a ocupat L. Markova [33-36], fără însă a scoate în evidență locul și rolul locuinței în cultura spirituală. O parte din materialele acumulate de cercetătoare au fost publicate în diverse ediții periodice sau culegeri de articole, fără a fi finalizate cu editarea unei lucrări fundamentale. În același timp a fost publicată o lucrare colectivă, în care se discuta problema complexelor de locuințe ale imigranților transdanubieni de pe teritoriul Ucrainei, ca parte a culturii materiale, însă fără a raporta locuința la cultura spirituală [31]. Cercetătorul ucrainean V. Naulko, care analizează problema relațiilor interetnice din Ucraina, influențele reciproce ale diferitor componente ale culturii materiale, acordă atenție dezvoltării locuințelor tradiționale ale grupurilor etnice care locuiesc pe teritoriul Ucrainei, inclusiv ale bulgarilor din zona Bugeacului [41]. Tot în această perioadă se remarcă interesul față de istoria satelor bulgărești din RSS Moldovenească și RSS Ucraineană: S. Novacov [42-44], C. Poglubco [50, p. 19]. Fondat în anul

1989, Sectorul de bulgaristică din cadrul AȘM a contribuit semnificativ la procesul de cercetare a bulgarilor din Republica Moldova și Ucraina.

În Bulgaria se desfășoară o cercetare amplă a locuințelor tradiționale bulgărești din metropolă, a interioarelor tradiționale, a practicilor și obiceiurilor ce țin de construcții. De studierea locuințelor tradiționale din Bulgaria s-a ocupat Hr. Vakarelski, B. Gheorghieva și mai mulți arhitecți [11; 14; 17; 18], lucrările având caracter interdisciplinar. Mai multe studii ale locuințelor din diferite regiuni ale Bulgariei (Strandja, Rodopi, Dobrogea, din nord-vestul și vestul Bulgariei), cu un pronunțat caracter etnografic, sunt publicate în ediții speciale și periodice. Aceste cercetări, efectuate în Bulgaria, ne permit să definim nivelul de cunoștință și experiență cu care au ajuns coloniștii transdanubieni în Basarabia la începutul sec. al XIX-lea. Totodată, cercetătorii bulgari s-au concentrat și pe un alt subiect, care lipsește în istoriografia sovietică – rolul casei în tradițiile familiale, în practicile ce țin de sărbătorile calendaristice sau ciclul vieții omului [19; 20].

4) *după 1991 până în prezent.* La etapa actuală cercetarea bulgarilor din Basarabia se află în atenția autorilor din Republica Moldova și Ucraina, unde locuiesc compact urmașii foștilor coloniști bulgari. În perioada post-sovietică, de studierea istorică a coloniilor bulgare din Basarabia s-au ocupat activ cercetătorii Sectorului de bulgaristică, apoi ai Secției „Etnologia bulgarilor” a AȘM. Pe parcursul a mai bine de 25 de ani, au fost elaborate studii valoroase privind istoria integrării imigranților bulgari, conservării și dezvoltării culturii materiale și spirituale a diasporei bulgare din Republica Moldova. În contextul studiului nostru, sunt importante lucrările lui N. Cervencov, I. Grec, Iv. Duminica privind analiza surselor bibliografice [5; 24; 50]. Se studiază istoria formării și dezvoltării economice a satelor bulgare, iar în unele lucrări întâlnim descrieri ale locuințelor din satele bulgare. Tema sărbătorilor calendaristice ale bulgarilor este larg abordată în bulgaristica contemporană a Republicii Moldova. Lucrările semnate de A. Covalov [29], E. Soroceanu [49], dedicate ritualurilor și practicilor realizate de bulgarii din sudul Republicii Moldova în cadrul sărbătorilor calendaristice permit, după o amplă analiză, determinarea rolului și locului casei în realizarea practicilor și acțiunilor legate atât de sărbătorile calendaristice, cât și de ciclul de viață umană. Un interes aparte pentru studiul nostru prezintă nu doar materialele bulgariștilor, ci și articolele tematice publicate în culegeri și ediții periodice tematice consacrate bulgarilor din Republica Moldova [10; 28]. Caracterul interdisciplinar al studiului nostru a dus la extinderea arealului de cercetare prin includerea publicațiilor specialiștilor din domeniile muzeologiei, turismului, pentru formularea unor propuneri de patrimonializare a caselor tradiționale și de valorificare în scopuri turistice [8; 45].

Mai multe aspecte etnografice sunt abordate și de cercetătorii contemporani din Bulgaria [54; 56]. În câteva proiecte științifice realizate la nivelul țărilor CSI se regăsesc studii dedicate culturii bulgarilor din Republica Moldova și Ucraina [23].

Subcapitolul 1. 2 Materiale utilizate la studiul casei tradiționale a bulgarilor reflectă analiza materialelor de arhivă și de teren, care au fost colectate de autor pe parcursul elaborării tezei. Documentarea în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova a permis identificarea unui material istoric bogat, dar nu și de natură etnografică. Materiale valoroase despre coloniștii bulgari sunt cuprinse în „Monitorul Eparhiei Chișinăului” („Кишиневские Епархиальные Ведомости”) editat între 1867 și 1917, unde se întâlnesc cele mai importante surse primare de informații despre viața coloniștilor bulgari din Basarabia sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. Pe paginile acestei ediții periodice, care avea printre „jurnaliști” clerici, preoți ai Eparhiei Chișinăului, se găsesc materiale relevante despre viața cotidiană și spirituală, starea moral-religioasă a bulgarilor din Basarabia. Aceste descrieri, după stil și caracter apropiate observațiilor și analizelor etnografice, au contribuit la reconstrucția imaginii primelor generații de bulgari din Basarabia. „Notele Societății de Istorie și Antichități din Odessa” („Записки Одесского Общества Истории и Древностей”) prezintă o altă sursă de informații primare, în care am identificat argumente privind repertoriul creației populare a bulgarilor din Basarabia dedicate

sacrificării umane în timpul construcțiilor (analogică cu legendele din Bulgaria – „Вградена невеста”, cu balada românească „Meșterul Manole” etc.).

Cercetările de teren efectuate în anii 1997–1998, 2014–2015, 2017–2018 în localitățile bulgare din sudul Republicii Moldova (or. Taraclia, satele Corten și Tvardița din raionul Taraclia, satele Victorovca și Stoianovca din raionul Cantemir) și locațiile etno-turistice din Bulgaria (Complexul etnografic „Ghengher”, or. Aitos (2015), s. Corten, or. Nova Zagora (2017), Complexul etnografic „Staria Dobrici”, or. Dobrici (2018)) au contribuit la acumularea unor materiale de teren introduse în circuitul științific prin intermediul acestui demers științific.

Semnificație aparte în cadrul cercetărilor de teren revine lucrului cu arhivele și exponatele muzeale din satele bulgare, în special, obiectele tradiționale de interior. Pentru colectarea informațiilor necesare a fost elaborat un mic chestionar, care a permis stabilirea nivelului de prezență a obiectelor de interior în colecțiile muzeale, tipologia exponatelor etc. Analiza pieselor de decor din textile a facilitat observarea evoluției „preferințelor” în amenajarea interiorului casei tradiționale a bulgarilor de la sfârșitul sec. al XIX-lea – sec. al XX-lea.

Examinând gradul de studiere a problemei și sistematizând sursele istoriografice relevante demersului științific, autorul a rezumat următoarele concluzii la **capitolul 1**:

S-a constatat că în perioada Imperiului Rus lucrările poartă caracter general, descriptiv, doar câțiva autori de la sfârșitul sec. al XIX-lea au oferit informații despre coloniști, inclusiv bulgari din partea de sud a Imperiului, locuința fiind abordată ca parte integră a culturii materiale, fără efectuarea unor studii speciale dedicate acesteia.

Cercetările lansate în perioada sovietică sunt axate pe principiul că locuința tradițională este un element incontestabil al culturii materiale, subiectul rolului și locului locuinței în cultura imaterială a bulgarilor nu a fost abordat deloc. În perioada post-sovietică cercetarea amplă a istoriei și culturii bulgarilor din Republica Moldova a fost lansată odată cu fondarea sectorului/secției „Etnologia bulgarilor” în cadrul diferitor institute de cercetare ale AȘM. Totodată, cu referire la tema locuinței tradiționale, au fost abordate doar unele aspecte ce țin de locuință ca parte a culturii, iar rezultatele acestor cercetări nu sunt făcute publice.

Lucrările cercetătorilor din Bulgaria servesc în acest demers științific drept bază metodologică și teoretică valoroasă, factologică pentru stabilirea principalelor direcții de cercetare a casei tradiționale a bulgarilor din Republica Moldova. La începutul sec. al XXI-lea cultura bulgarilor basarabeni, în special unele aspecte legate de locuință, reprezintă tangențial subiect de studiu în cadrul unor proiecte realizate de specialiștii Academiei de Științe a Bulgariei. Considerăm că reflectarea în istoriografia română a coloniilor bulgare, în special problematica dezvoltării așezărilor în perioada 1856–1878 și cea interbelică, trebuie să devină subiect al unui studiu special.

La reconstituirea tabloului amplu al situației social-economice, politice, moral-religioase și înțelegerea schimbărilor ce au avut loc în societatea basarabeană pe parcursul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea contribuie documentele din fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova și edițiile periodice de epocă. Concluziile făcute în baza analizei materialelor cercetărilor de teren colectate de autor sunt introduse în circuitul științific pentru prima dată și completează subiectul evoluției casei tradiționale a bulgarilor din Republica Moldova cu precizarea nivelului de conservare a practicilor ce țin de construcția caselor, superstițiile și obiceiurile legate de includerea casei în tradițiile calendaristice sau ritualurile dedicate ciclului vieții omului.

Realizarea unei periodizări adaptate caracterului etnologic al cercetării cu introducerea clarității în studiul istoriografic al subiectului cercetării a permis depistarea unei erori ce ține de identificarea persoanelor, care au studiat bulgarii din Basarabia. Astfel, un oarecare Gh. Chișinev, menționat de cercetătoarea E. Minceva [54], de fapt este o eroare tehnică sau de altă natură.

Capitolul 2 Metode și tehnici de cercetare cuprinde 4 subcapitole. În **subcapitolul 2.1 Abordări teoretice ale studierii casei tradiționale**, autorul analizează școlile teoretice, ce stau

la baza formării metodologiei cercetării etnologice a unui fenomen al culturii, cum ar fi locuința tradițională, rolul și locul acesteia în percepția arhaică a modelului universului, aprecierii locului casei și întregului complex locativ-gospodăresc în diferite tipuri de dezvoltare socio-economică. Accentuăm importanța cercetării așezărilor și locuințelor tradiționale de către adepții *difuzionismului*, care s-a dovedit a fi una dintre cele mai importante școli din etnologie și antropologie. Fenomenul aculturației promovat de unii reprezentanți ai acestei școli a fost aplicat și la studierea locuinței tradiționale a bulgarilor din Basarabia de Sud. *Funcționalismul* este curentul științific ce permite o înțelegere clară a naturii fenomenelor culturale, înainte de a fi supuse unor manipulări speculative suplimentare. *Funcționaliștii* insistau ferm că scopul științific principal rezidă în analiza preliminară a culturii, iar funcționalismul poate oferi antropologului criterii fiabile pentru identificarea fenomenelor culturale [32]. Teoria structuralismului a lui Cl. Lévi-Strauss [22] a stat la baza argumentărilor științifice ale cercetărilor privind locuințele tradiționale efectuate de etnologul contemporan rus A. Baiburin [21]. Mai mulți cercetători autohtoni contemporani apelează la opozițiile binare promovate de acest curent, atunci când încearcă să structureze un fenomen sau altul al culturii.

Subcapitolul 2.2 Metodologia studierii casei tradiționale a bulgarilor asigură argumentarea metodelor și tehnicilor de cercetare utilizate pe parcursul studiului elaborat. Pentru examinarea surselor bibliografice, autorul a utilizat diverse metode de cercetare: metoda de analiză *istorico-comparativă* sau *evolutivă*, care permite nu doar formularea problemelor științifice, dar oferă baza necesară pentru soluționarea lor [46]; *comparația intra-etnică* și *inter-etnică* derivă din metodele de analiză etnologică. Metoda de *selectare, analiză și sinteză* implică studiul fenomenelor socio-economice în general (sinteza) și în particular (analiza), metoda statistică a contribuit la colectarea unei cantități semnificative de material factologic etc. În cadrul cercetărilor de teren am utilizat metode și tehnici specifice acestui tip de studiu: *observația directă, participativă; folosirea chestionarelor semistructurate* (în ceea ce privește obiceiurile, tradițiile) și a *chestionarelor structurate* (fișa analitică de construcție), a *interviurilor neformale*, care oferă o mare parte din informația de teren; cu fixarea materialelor prin *fotografiere, schematizare a locuințelor cercetate etc.*

În **subcapitolul 2.3 Probleme teoretico-metodologice ale patrimoniului și patrimonializării** autorul a abordat principalele definiții, clasificări, abordări ale problemei valorizării fenomenelor culturii. Sunt examinate opiniile experților internaționali privind patrimonializarea [50; 52], se analizează punctele de vedere ale cercetătorilor din Republica Moldova [2, p. 38-43]. Procesul de salvagardare este unul divers și complex, în practica internațională existând mai multe forme de valorizare care cer aplicare corectă, în funcție de fenomenul culturii, ce urmează să fie supus procesului de salvagardare. Identificarea și conservarea patrimoniului construit duce spre un dialog complex, uneori controversat, între experți și specialiști, instituții, societatea civilă și agenți economici implicați în procesul de patrimonializare.

Examinând materialele concentrate în **capitolul 2**, autorul conchide următoarele:

La formarea bazelor teoretice și metodologice ale cercetării culturii materiale și spirituale mondiale, inclusiv a casei tradiționale, și-au adus aportul mai multe școli științifice. Contribuții importante au fost înregistrate în cadrul evoluționismului, difuzionismului, funcționalismului, structuralismului etc. Abordările diferite ale subiectului nostru de studiu pe parcursul dezvoltării școlilor științifice au permis stabilirea unei baze metodologice temeinice pentru următoarele generații de cercetători.

Metodele științifice aplicate în cadrul studiului poartă un caracter interdisciplinar. Pe lângă cele specifice etnologiei (comparația intra-etnică și inter-etnică, observația directă și participativă, extensive și aprofundate), au fost utilizate metode ce aparțin altor discipline: istorico-comparativă sau evolutivă, principiul sincroniei și diacroniei, tipologiilor. În același timp, s-a recurs la metode generale de cercetare științifică: de selectare, analiză și sinteză, analiza statistică, inducția și deducția. Abordările metodologice ale antropogeografilor bulgari și

reprezentanților Școlii sociologice din România au fost aplicate la studierea tipologiei casei tradiționale, stabilirea modalităților de valorificare a potențialului cultural al casei.

Cercetările de teren privind casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova au contribuit la formarea fundamentului teoretico-practic al concluziilor referitoare la modificările produse la casa tradițională, ca parte a patrimoniului cultural național.

Problema patrimonializării este considerată și interpretată ambiguu la nivel internațional. În multe cazuri, ea tinde să devină o simplă decontextualizare, însă există situații, când valorizarea elementelor de cultură este necesară pentru salvagardarea acestora. Un instrument important în acest sens reprezintă Convențiile UNESCO. Prin ratificarea lor de Republica Moldova, statul obține dreptul de a propune bunuri/ situri de patrimoniu cultural și natural pentru înscriere în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO, dar devine și responsabil de respectarea tuturor prevederilor acestor Convenții de a proteja obiectele de patrimoniu material și imaterial.

Capitolul 3 Transformarea practicilor tradiționale de construcție a casei la bulgari cuprinde 4 subcapitole, în care sunt prezentate problemele asociate cu evoluția locuinței coloniștilor bulgari din Basarabia. În **subcapitolul 3.1 Schimbarea planificării localităților și complexelor locativ-gospodărești la bulgari (începutul sec. al XIX-lea – sfârșitul sec. al XX-lea)** sunt stabiliți factorii care au influențat formarea așezărilor și complexelor locativ-gospodărești atât în Bulgaria, până la procesele migraționale, cât și în Basarabia, în timpul colonizării. Au fost identificați următorii factori: mediul natural și geografic, *tipul economico-cultural* caracteristic acestui popor, legătura dintre formele de cultură materială și diferențele de *stare familială/ civilă, vârsta și sex al purtătorilor acestora* (factori culturali și psihologici). În același timp, este inevitabilă și *interacțiunea cu popoarele învecinate*, când are loc împrumutul trăsăturilor corespunzătoare ale vecinilor, ceea ce duce treptat la formarea unei singure regiuni istorico-etnografice, în special când au loc procese migraționale, ca și în cazul coloniștilor bulgari stabiliți în Basarabia. Referitor la formele de așezări pe teritoriul Bulgariei se susține următoarele: din cauza situației politice la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în procesul de extindere a satelor pe teritoriul Bulgariei, cei veniți dintr-o altă localitate, de regulă, se așezau compact alăturat, păstrând și în locul nou denumirea satului vechi pentru cartierele (mahalalele) pe care le populau. Înainte de migrarea coloniștilor spre Basarabia, în formarea complexului de locuințe și curți din Bulgaria, caracterul, dimensiunile și varietățile construcțiilor se deosebeau în funcție de tipul de activitate practică. În construcția caselor, *mediul geografic și condițiile naturale* au determinat principalele materiale pentru construcții tradiționale, iar tipologia locuinței vernaculare în Bulgaria se formează propriu-zis la începutul sec. al XIX-lea, în timpul migrării coloniștilor în Basarabia.

În procesul de stabilire pe teritoriul Basarabiei, coloniștii transdanubieni au fost forțați să se adapteze la realitățile de pe teritoriul Basarabiei de Sud, condițiile de așezare și de formare a coloniilor migranților au fost diverse. Potrivit cercetătorului român de origine bulgară din perioada interbelică, D. Mincev, satele, în care s-au stabilit bulgarii în sec. al XIX-lea, erau de *4 categorii*, modul de formare a acestora fiind diferit. După 1820, prin ordinul administrației țariste, coloniile se organizau obligatoriu pe planuri impuse.

Formarea complexului locativ-gospodăresc la bulgarii din Basarabia a fost influențată de activitățile economice tradiționale practicate de bulgari. Inițial, în preocupările economice ale coloniștilor bulgari predominau două ramuri tipice: *agricultura* (prelucrarea solului, grădinăritul, viticultura) și *creșterea animalelor*, în special, oieritul. Cu toate acestea, pe parcurs, această diferență s-a atenuat, influențând formarea unui complex locativ-gospodăresc comun bulgarilor de pe teritoriul Basarabiei de Sud.

În satul bulgăresc curtea tradițională are o structură suficient de bine păstrată până în prezent. Un asemenea complex poate fi patrimonializat cu transformarea ulterioară într-un complex etno-cultural pentru prestarea serviciilor turistice în fostele colonii bulgărești.

În **Subcapitolul 3.2 Tipologia casei tradiționale a bulgarilor: de la conservatism la definitivarea conceptului comun (începutul sec. al XIX-lea – sfârșitul sec. al XX-lea)** se

examinează procesul de dezvoltare a casei coloniștilor bulgari sub influența condițiilor locale, nivelul de conservare a experienței și practicilor tradiționale pe teritoriul coloniilor nou create, acele schimbări calitative și cantitative care au avut loc în locuința bulgarilor după migrarea lor în Basarabia (în baza materialelor statistice și cercetărilor de teren), precum și care a fost dinamica schimbărilor în construcția de locuințe a bulgarilor în perioada sec. al XIX-lea – începutul sec. al XXI-lea etc. Analizând datele statistice cu privire la fondul locativ privat și spațiile comune în așezările bulgărești, acumulate pe parcursul sec. al XIX-lea de funcționarii ruși, autorul a ajuns la următoarele concluzii importante: la etapa inițială a stabilirii în sudul Basarabiei, coloniștii bulgari au folosit locuințe temporare – bordeie și case împletite din nuiele – „în furci”; imigranții bulgari au trecut repede la tehnici de construcție a caselor din lut, care în sudul Basarabiei erau mai potrivite decât cele din nuiele. În unele colonii se extrăgea piatra moale, care era folosită pentru a construi case, garduri, dar și clădiri publice. Cu toate acestea, mulți proprietari, având deja în curte case, continuau să trăiască în bordeie. Pe parcursul sec. al XIX-lea se observă o reducere continuă a numărului de locuințe temporare (bordeie și case din nuiele) față de casele din piatră și, în special, din ceamur. Adaptarea la noul mediu de trai decurge suficient de rapid și deja la mijlocul sec. al XIX-lea, în așezarea bulgară majoritatea caselor erau din ceamur cu 2-3 odăi. În același timp, casele vechi din curțile bulgarilor nu se distrugau, casele capitale se numeau *kăšta*, iar denumirea *cuhne* (*bucătărie*) a fost extrapolată pentru locuințele temporare, cu un sens mai amplu decât sensul contemporan al cuvântului bucătărie. Autorul consideră că a avut loc complementaritatea tradițiilor arhitecturale împrumutate de la populația locală și acele grupuri etnice care s-au format în perioada colonizării, iar *casa dobrogeană*, caracteristică unora dintre imigranții bulgari din nord-estul Bulgariei, a stat la baza formării locuinței bulgarilor din Basarabia. În casa bulgarilor se regăsesc atât trăsături care fac legătură cu trecutul, cât și cele obținute ca urmare a contactelor culturale cu cei care conviețuiesc în acest teritoriu sau în urma dezvoltării sociale după sosirea pe aceste pământuri.

Destinația principală a locuinței de la mijlocul sec. al XIX-lea era asigurarea locului de trai și de gătit, deși împărțirea acestor funcții între cele două construcții (*kăšta* – casă, și *cuhne* – bucătărie) este încă neclară. În acea perioadă era larg răspândit fenomenul familiei patriarhale, de aceea și *cuhnea* se folosea pe scară largă ca loc de trai pentru o parte din familia mare. Spre sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, se formează predominant complexe locative din două construcții (în diverse variante locale) și se stabilesc **două căi** în dezvoltarea casei: utilizarea doar unei camere din casă ca spațiu reprezentativ, când restul spațiilor păstrează funcția utilitară, sau transformarea întregii case în una reprezentativă cu transferarea funcțiilor locative spre bucătăria.

În satele-fiice formarea fondului locativ a trecut prin aceleași etape ca și locuințele din coloniile vechi. Cu toate acestea, aici nu se observă clar tendința de a evidenția funcția reprezentativă a locuinței prin conservarea casei ca spațiu nelocuit – „casa mare”, iar funcția locativă să treacă la „bucătărie”. Dezvoltarea locuinței în această direcție a dus doar la separarea unei camere cu funcții reprezentative. În perioada interbelică persista tendința dispariției funcției reprezentative a locuinței și dezvoltării continue a funcției locative, pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. Introducerea în perioada sovietică în practica de construcție a modelelor-tip de case, pe de o parte, a dat uniformitate satelor Moldovei și a șters originalitatea și unicitatea satelor din diferite regiuni ale țării, iar, pe de altă parte, acest lucru a conservat (prin ignorare) un număr considerabil de case tradiționale construite în prima jumătate a sec. al XX-lea, inclusiv cele din satele bulgare.

În paginile **subcapitolului 3.3 Dezvoltarea interiorului casei tradiționale a bulgarilor** autorul argumentează aserțiunea că amenajarea și decorarea interioară a caselor, rezultat al experienței și cunoștințelor aduse de coloniști din metropolă, au rămas maxim apropiate interiorului obișnuit din Bulgaria. Totodată, interiorul casei bulgare în multe aspecte era similar celui moldovenesc, reprezentând o latură a creației populare din regiunea balcano-carpatică.

Inițial, în această casă, printre elementele de interior se disting în mod clar două categorii: *mobilierul fix* – montat în pereți, în unele cazuri, confecționat din același material din care era construită locuința și care influența constructiv asupra interiorului construcției, și *mobilierul mobil*, care completa interiorul casei cu piese necesare pentru depozitarea obiectelor proprii vieții cotidiene. Mobilierul mobil tradițional bulgar se clasifică în *mobilier pentru consumul hranei și realizarea lucrului casnic cotidian* (mese și scaune), și *mobilierul pentru depozitarea și păstrarea diverselor obiecte* (lăzi de zestre, lavițe, cuiere, blidare, policioare, dulapuri etc.).

Mobilierul urban, de regulă, era amplasat în camera reprezentativă, se procura gata confecționat în orașe sau se comanda la meșterii locali, și, cu timpul, a scos din uz mobilierul încorporat (cel fix) și obiectele produse artizanal. Interiorul casei, în special partea reprezentativă, era decorat cu țesături colorate confecționate în condiții casnice. Elementele textile, cele care adaugă unicitate fiecărui interior, de fapt, sunt bine structurate și sunt ușor de distins. În interiorul tradițional bulgar deosebit: țesături pentru a acoperi unele suprafețe – mese, scaune, laițe, paturi; pentru atârnare – pe pereți, ferestre; pentru accentuarea importanței unor obiecte din întregul ansamblu decorativ – icoane, portrete, oglindă etc.

Cu toate acestea, în a doua jumătate a sec. al XX-lea începe utilizarea de planuri tipizate pentru construcție de case particulare, ceea ce generează o deviere de la planimetria tradițională a interiorului. Are loc schimbarea organizării interne și decorării interiorului casei, drept urmare atestăm împrumuturi din limba rusă pentru denumirea mai multor elemente ale casei și interiorului. Astfel, are loc dispariția propriilor denumiri, utilizate în mod activ până atunci în viața cotidiană și în vocabularul activ al bulgarilor. Mobila care nu a fost folosită de bulgari în trecut, achiziționată de la fabrică, a devenit rapid cunoscută cu denumiri împrumutate. Totodată, piesele de mobilier, care au fost întotdeauna prezente în interiorul casei bulgare, au păstrat denumirile tradiționale. Elementele textile din interiorul casei, care și în prezent mai sunt confecționate la domiciliu de meșterile locale bulgare, au suferit mai puține schimbări în denumiri. Aceste obiecte lucrate din materiale textile sunt până acum considerate o parte importantă din zestrea fetelor bulgăroaice. Alte articole, confecționate din textile industriale, au înlocuit producția de uz casnic și au adus cu ele și denumirile din limba rusă, substituind noțiunile tradiționale bulgare.

În urma analizei conținutului expus în **capitolul 3** autorul formulează următoarele concluzii:

Un șir de factori au determinat procesul multilateral de formare a așezărilor și complexelor locativ-gospodărești, precum și a tipurilor acestora. Pe lângă cele *geografice* și *etnografice*, aici se regăsesc și cele *istorice*, *politice* și *social-economice*. Influența *factorilor externi* în Bulgaria la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea (de ex.: incapacitatea administrației turcești de a asigura securitatea populației) a contribuit la faptul că în procesul de formare a așezărilor se pleda, în primul rând, pentru localizarea acestora în apropierea adăposturilor naturale, în vederea protejării populației. Totodată, nu a existat o politică de stat bine determinată, care să prescrie organizarea planificată a așezărilor, cum a fost în Basarabia începând cu anul 1820.

Formarea coloniilor bulgare în Basarabia de Sud a avut loc pe terenurile statului, în vecinătatea populației autohtone în satele moldovenești/românești sau în hotarele unor localități abandonate de tătari nohai cu reabilitarea acestora de către coloniști. Acest lucru a influențat preluarea unor forme de localități și tipuri de case improprii coloniștilor, dar specifice locului. În final, complexul locativ-gospodăresc, format la bulgarii din Basarabia, nu repeta integral pe cel al bulgarilor din localitățile de proveniență și nu este identic cu complexe noilor vecini (moldoveni, germani, ucraineni etc.).

La bulgarii din metropolă varietatea mare de zone geografice a dus la formarea diferitor soluții originale în construcția de case și decorațiuni. Formată la începutul sec. al XIX-lea, locuința vernaculară populară din Bulgaria se deosebește prin diversitatea sa de planificare și compoziție în structura și amenajarea spațială. Coloniștii transdanubieni vin în Basarabia cu

cunoștințe din domeniul construcției caselor specifice pentru sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Respectiv, dezvoltarea continuă a acestora în Bulgaria și în coloniile bulgare din Basarabia de Sud pe parcursul sec. al XIX-lea are loc în mod independent. În Bulgaria s-au dezvoltat circa 9-10 tipuri de locuințe tradiționale, pe când în Basarabia a avut loc uniformizarea și crearea unui tip specific – *casa de Bugeac* sau *casa sud-basarabeană*;

La construcția locuințelor tradiționale din Bulgaria se foloseau, în primul rând, materiale naturale disponibile în regiunile corespunzătoare (istorice și etnografice). Cele mai importante materiale erau: argila, lemnul, piatra de diferite soiuri. Utilizarea acestor materiale în Bulgaria a determinat dezvoltarea anumitor tehnici de construcție pentru diferite locuințe din lut, piatră, împletite din nuiele, bușteni, mixte, preluate apoi, în mare parte, și în Basarabia. În alegerea materialelor și tehnicilor de construcție în coloniile bulgare din Basarabia de Sud se manifestă mai plenar influențele mediului geografic nou, circumstanțele socio-economice ale acestui loc.

Lipsa acută de mijloace de existență în perioada inițială după migrare în Basarabia a impus coloniștii bulgari să trăiască în construcții temporare – bordeie și case de nuiele cu o singură cameră (monocelulare). Acestea au fost cele mai accesibile atât din punctul de vedere al condițiilor naturale, al costurilor de muncă și al resurselor, cât și bazându-se pe experiența coloniștilor în construcția locuințelor [33, p. 107]. Treptat au fost înlocuite cu cele permanente, însă construcțiile temporare și-au găsit locul în complexul locativ-gospodăresc în calitate de construcții auxiliare.

Apariția fenomenul satelor-fiice se datorează creșterii interne a populației satelor bulgăre spre sfârșitul sec. al XIX-lea. Lipsa rezervelor interne de teren în așezările-mamă a impulsionat pe locuitorii rămași fără pământ să caute noi locuri pentru stabilirea în afara localității de baștină și să întemeieze sate noi.

Perioada relativ scurtă de impunere (circa 50 de ani din perioada sovietică) a unor planuri standardizate obligatorii ale caselor, suprapusă cu un asortiment relativ redus de mobilier și piese de interior, a modificat esențial atașamentul coloniștilor bulgari față de propriile tradiții în planificarea, construcția și echiparea caselor personale. Modificările apărute în acea perioadă la nivel de standarde de viață au provocat și schimbări importante la nivel de vocabular, a fost introdus un șir de cuvinte împrumutate ce provin în mare parte din limbile română sau rusă.

Capitolul 4 Credințele, obiceiurile și ritualurile legate de casă la bulgari este structurat în 4 subcapitole și pune în discuție aspectele imateriale privind locuința. În **subcapitolul 4.1. Credințe, reprezentări și considerații tradiționale referitoare la construcția casei** autorul vine cu elucidarea percepției noțiunii și simbolismului spațiului stăpânit. Întotdeauna zidirea era strâns legată de tema sacrificiului și pe această temă au fost create numeroase legende în versuri și proză. Cea mai mare răspândire legenda jertfei zidirii o are în regiunea carpato-balcanică. Etnograful bulgar P. Dinekov, studiind cântecele din Balcani, a relevat existența unor sacrificii umane – *vgradeasvane* (*вградясване*), în construcție la bulgari, greci, sârbi, albanezi, români, aromâni, unguri. Conform opiniei acestui autor, versiunile grecești sunt mai vechi [15, p. 409-410]. Totodată, indiferent de originea legendei, este adevărat că motivul are o circulație și o vitalitate mare, grație adaptării sale. Conținutul variațiilor bulgare este unul divers. În unele cazuri, obiectul construcției este un pod, în alte versiuni – alte construcții mai complexe, cum ar fi: orașe, biserici sau cetăți. Cercetătorul bulgar A. P. Stoilov (începutul sec. al XX-lea) remarcă faptul că până la acel moment în Bulgaria s-au păstrat 28 de variante locale ale acestei legende [56, p. 190]. Polemici asupra subiectului au existat și în literatura română. N. Iorga considera că legenda este de proveniență sârbă, opinie susținută de P. Sârceu, însă el subliniază că în paralel mitul apare și la români [3, p. 4-5]. V. Ciobanu menționează că, potrivit altor autori, legenda poate fi de origine greacă sau ar putea fi creată de românii macedoneni, mulți dintre ei fiind implicați în construcții [3, p. 4-5].

Cu referire la existență în creația populară a bulgarilor din Basarabia a unor asemenea opere, atestăm argumente în lucrarea lui V. Ciobanu. Cercetătorul basarabean din prima jumătate a sec. al XX-lea publică descrierea legendei din s. Tabaki (colonie bulgară în apropierea imediată

a or. Bolgrad) despre „zidirea” unei femei în construcția podului. În materialele de arhivă s-au păstrat dovezi că coloniștii bulgari din Basarabia din sec. al XIX-lea erau familiarizați cu ritualul zidirii – *vgradeasvane* (*вградясване*) [38, p. 837-838]. Actualmente, asemenea creații populare la bulgarii din Basarabia menționează cercetătoarea rusă N. Golant în articolele publicate în urma cercetărilor de teren în comunitățile bulgare din Republica Moldova și Ucraina [23, p. 135-139]. Un cântec similar celui înregistrat de N. Golant am reușit să descoperim și să fixăm în cadrul deplasărilor de teren efectuate în s. Stoianovca, raionul Cantemir (1998). În unele legende se atestă zidirea nu a soției meșterului, ci doar a umbrei acesteia. Potrivit legendelor, femeile, umbrele cărora au fost zidite, mureau mai târziu (peste 40 de zile) și deveneau ctitori ai acestor construcții. În unele cazuri se observă un amalgam de credințe precreștine și creștine. Confirmarea unor asemenea practici în spațiul basarabean este făcută de cercetătorii de la Institutul Patrimoniului Cultural. În spațiul basarabean credința legată de „măsurarea umbrei” în timpul construcțiilor a avut o răspândire largă printre bulgari și găgăuzi încă la mijlocul sec. al XX-lea. Potrivit respondenților din satele de colonizare inițială, bulgarii basarabeni chiar și în sec. al XX-lea au păstrat mult timp această prejudecată, iar sătenii evitau casele în construcție, ca meșterul să nu le măsoare umbrele. Despre această practică la găgăuzi mărturisește cercetătoarea M. Marunevici [37]. Astfel, dintr-o varietate de surse, constatăm că nu doar în trecutul îndepărtat, dar până nu de mult, în regiunea carpato-balcanică se credea că umbra unei persoane „zidite” în mod inevitabil duce la moartea acestui om și transformarea lui într-un protector al spațiului construit. Potrivit cercetătorului bulgar M. Arnaudov, semnificația jertfei depindea de gradul de complexitate a obiectului construit [9, p. 234-236].

Prin **subcapitolul 4.2 Practici și ritualuri legate de edificarea casei tradiționale** autorul formulează perceperea tradițională a locuinței și evidențiază etapele ce sunt parcurse de om pentru a separa din întregul spațiu al Universului propriul său microcosmos – locuința. De asemenea, stabilește principalele grupuri de acțiuni legate de construcția casei la bulgarii din Basarabia și depistează nivelul de conservare a obiceiurilor și ritualurilor (practicilor) legate de aceste etape.

Ordonarea spațiului avea mai multe niveluri structurale de dezvoltare. În viziunea tradițională, construcția unei noi locuințe este o căutare a centrului propriului microcosmos, marcat clar în spațiu și fixat în timp. La diferite etape asociate cu construcția casei (alegerea locului, timpului și materialelor de construcție, înălțarea pereților și acoperișurilor, „stăpânirea” noului spațiu de locuit) [12-13], componenta spațial-temporală este aplicată diferit în obiceiuri și practici distincte.

Valabilitatea unei asemenea separări a practicilor de construcție în etape este confirmată și de cercetătoarea română M. Budiș. Potrivit opiniei sale, „alegerea locului pentru construirea casei (dar și a întregului complex gospodăresc sau chiar a unei așezări), începerea construcției, zidirea pereților, acoperirea, trecerea la casă nouă, precum și obiceiurile de «obținere a protecției sfinților» pentru locatarii casei, toate jucau un rol important și aveau o mare influență asupra vieții viitoare în această casă” [1, p. 16-17]. Limitarea spațiului casei noi se făcea prin aducerea unui sacrificiu pe locul viitoare fundații. În afara acțiunilor legate de sacrificare, acest spațiu, care urma să-și schimbe semnificația funcțională, pentru o mai mare siguranță era marcat cu un set de obiecte utilizate în acest scop: bani, grâu, făină, fasole, pâine, crenguțe de busuioc, sticlă de agheasmă sau untdelemn. Înălțarea pereților viitoare casei, în principiu, era o continuare a procesului de delimitare a microspațiului marcat și separat de restul Cosmosului. La această etapă de construcție, este considerat important ajutorul colectiv reciproc, codificat prin legea obișnuită a locului – *medjie* (*меджие*, la români – *clacă*, la găgăuzi – *medji*). De regulă, la eveniment se adunau rudele, apropiații, colegii, vecinii; participarea la astfel de activități colective nu putea fi refuzată. Gospodarii casei achitau pentru ajutor cu mâncare și băutură, pe care le ofereau la finele zilei de muncă. Cei care au fost ajutați trebuiau, la rândul lor, când era necesar să vină la *medjie* (mai numită prin satele cercetate și *ceamur*) organizată de cei care i-au ajutat anterior.

Transformarea finală a casei într-un spațiu de locuit, potrivit cercetătoarei bulgare T. Boneva, se efectua prin două ritualuri profesionale, în care rolul cel mai important revenea constructorilor – *викане, рукане, такя* (un fel de „urări de bine, binecuvântare” oferite proprietarilor casei noi) și transmiterea cheilor de la noua casă – *прошка* (invitație). Ambele ritualuri s-au păstrat fragmentar la bulgarii din Basarabia, având în vedere transformările care au avut loc în tradițiile bulgarilor din Republica Moldova, atât sub influența timpului, cât și grație contactelor cu alte grupuri etnice cu care coabitează.

La trecerea în casa nouă, avea loc organizarea și neutralizarea spațiului interior, care se realiza printr-un set întreg de acțiuni ceremoniale. Seară bătrânii veneau la casa nouă cu o icoană, pâine și sare și un vas cu apă. Lucrurile erau lăsate în casa mare, în colțul de răsărit, pronunțând în același timp formula: „De la noi mai puțin, de la Dumnezeu – mai mult” („От нас по малко – от Господ по много”). În unele sate bulgărești, trecerea rituală avea loc de duminică spre luni, în altele – de luni spre marți, până la răsărit. În completarea întregului ciclu de acțiuni, vine ceremonia finală – „тронясване на къщата, троняска” (la români se numește „trecere în casa nouă”). De fapt, *troneasvane* se regăsește în obiceiul creștin-ortodox de sfințire a casei, când casa și familia primesc concomitent și un sfânt-protector. La moldoveni acest eveniment se numește „hram” al casei sau al familiei. Prin aceste ritualuri legate de construcție la bulgari se afirmă definitiv legitimitatea microcosmosului noii locații pe axa spațială a sistemului de coordonate. La fel, sunt separate pe axa timpului construcția casei de perioada de locuire în casă nouă, oferindu-i o direcție și un anumit ritm.

Subcapitolul 4.3 Asimilarea casei prin crearea centrelor semiotice și implicarea în evenimente legate de ciclul vieții umane este destinat determinării principalelor centre semiotice în locuința bulgarilor și rolul acestora în ciclul sărbătorilor calendaristice și ciclul vieții omului. Analizând ritualurile legate de construcție din punct de vedere al locului unde de obicei sunt desfășurate, putem observa că complexele ritualice sunt concentrate în jurul zidirii celor mai importante elemente ale locuinței: *fundatiya, pragul, vatra, acoperișul* – aproape tot ceea ce transformă cadrul spațial într-o casă familială cu centrul și periferia sa socială și ritualică. Ușa este hotarul între două lumi, situată între spațiul „stăpânit” și cel „sălbatic”, al cărei joncțiune este, de asemenea, supusă unor reguli. Pragul protejează spiritele bune și harul, dar împiedică pătrunderea răului din afară. Același rol de hotar este atribuit și *ferestrei*. Pentru asigurarea protecției unor asemenea elemente semantice importante, în practica populară sunt cunoscute unele acțiuni apotropaice. Un alt element semantic este *vatra*, un simbol al casei locuite. Aceasta este centrul semantic al locuinței, lângă care derulează întreaga viață de familie. La construcția casei, o bună parte din ritualuri și obiceiuri, rezultatul creației populare, se desfășoară pentru și în apropierea vetrei. La vatră, ca și la prag, în timpul construcției casei noi se făceau sacrificii. Vatra în multe practici înlocuiește casa în „conceptul de casă”. Evident, într-o structură complexă a unei case tradiționale, vatra este definită ca cel mai important element, legat îndeaproape de om. Prin urmare, în practica populară s-au dezvoltat și unele mecanisme suplimentare pentru a proteja aceste elemente cu semnificație semantică importantă.

Spațiul locuinței, curtea și anexele gospodărești au jucat un rol important în activitățile ritualice legate de sărbătorile calendaristice ce sunt ținute pe parcursul anului. Elementele semantice ale spațiului locativ sunt implicate în multe ritualuri din complexul obiceiurilor legate de *ciclul de viață* (naștere și botez, nuntă, deces și acțiunile legate de acesta), în respectarea reglementărilor și interdicțiilor în așa-numitele „rituri de trecere”. Percepția rolului semantic al ușii și al pragului în structurarea lumii a fost exprimată într-un set de practici rituale la diverse popoare, inclusiv la bulgarii din Republica Moldova. În cazul „riturilor de trecere” ale bulgarilor din spațiul actual al Republicii și Ucraina, afirmăm că o astfel de practică rituală nu a fost adoptată de la populația locală, dar era păstrată în varianta originală specifică Bulgariei. Acest lucru este confirmat prin descrierea unor acțiuni similare de etnograful bulgar Kr. Stoilov [20, p. 200].

Obiectele semantice dețineau un rol important în organizarea spațiului locativ intern, în

special în ceea ce ține de aplicarea principiului de vârstă și sex. Utilizarea acestuia aduce ordine lucrurilor și permite proprietarilor să respecte rânduiala pe care au stabilit-o. Totodată, în interiorul caselor această divizare era una convențională, unde „hotarul” era invizibil. Cea mai des utilizată divizare observată în cazul cercetării de față este împărțirea casei în părți *masculine* și *feminine*, în special în familiile patriarhale. Odată cu divizarea de gender, se produce și o altă separare a spațiului locuit: partea *cotidiană* și *cea sacră*. La bulgarii din Basarabia, aceasta s-a realizat pe două căi: fie prin transformarea unei camere într-un spațiu neîncălzit, un fel de „casa mare”, în unele colonii – întreaga casă este transformată în „casa curată”, în care, practic, în întregime lipsește un sistem de încălzire.

În spațiul adiacent locuinței, curtea și anexele gospodărești, la fel se desfășurau anumite acțiuni ritualice. Practic, până în anii '90 ai sec. al XX-lea în curtea casei rurale se petreceau fazele de pregătire și de desfășurare ale nunților, botezurilor, petrecerilor în armată (eveniment mai nou în practica comunităților rurale din RSSM), riturilor legate de ciclul funerar.

În **subcapitolul 4.4** autorul concluzionează:

Principalul mecanism apotropaic, de protecție a spațiului stăpânit contra efectelor forțelor negative, în general, a fost identic pentru majoritatea popoarelor, inclusiv pentru bulgari, și a constat în crearea unui protector, ctitor, care, în viziunea arhaică, își asuma ocrotirea acestui spațiu. Modalitatea de creare a acestor protectori ai spațiului stăpânit este una comună și se rezumă la procesul de sacrificare – inițial e jertfă umană, substituită treptat cu o jertfă de proveniență animală, sacrificiu fără sânge (vegetală), până la renunțarea la asemenea acțiuni, atribuită universalilor culturale. La baza selectării jertfei umane pentru acest ritual a stat principiul fertilității. Cu timpul jertfa zidirii a evoluat și s-au produs substituiri esențiale, în primul rând, în obiectul zidirii. Totodată, în unele familii mai tradiționale s-a păstrat până acum obiceiul de oferire a jertfei animale la începutul construcției unui edificiu.

Credințele legate de construcții au fost urmate, întâi în creația populară, apoi și în creația literară artistică la nivel universal, de legende, balade dedicate jertfei zidirii. În folclorul și în viziunea tradițională a bulgarilor din Republica Moldova, nivelul de conservare a acestui subiect nu este unul înalt, în același timp, credința legată de „măsurarea umbrei” (derivatul jertfei zidirii) în timpul construcțiilor a avut o răspândire largă până pe la mijlocul sec. al XX-lea printre bulgari și găgăuzi. Astfel, au fost păstrate, într-o măsură ne semnificativă, unele cântece bazate pe această credință, inclusiv legate de spiritul casei, *talasăm*, apărut ca rezultat al zidirii jertfei în construcție. Totodată, în condițiile noi, *talasăm*ul își pierde treptat întreagă varietatea de forme și este perceput doar ca un spirit negativ, care dăunează casei și membrilor gospodăriei acesteia.

Ciclul de practici legate de construcție este un fenomen caracteristic aproape tuturor popoarelor. Ele însoțesc fiecare etapă a construcției. Particularitatea acestui complex de ritualuri constă în faptul că, în mare parte, ele se atribuie la categoria de percepți legate de muncă, în același timp, se află în strânsă legătură cu „riturile de trecere”.

Schimbarea zonei geografice de rezidență, evoluția îndelungată a tradițiilor și practicilor de construcție la coloniștii bulgari, contribuie la pierderea în Basarabia de Sud a practicii de alegere a locului construcțiilor și, respectiv, determinarea „stăpânului” acestuia. În noile condiții socio-economice, coloniștii bulgari au primit pământ și loc de construcție în limitele clar desemnate ale coloniei lor. În funcție de planul rețelei stradale a satelor, era exact prescris modul obligatoriu de localizare a caselor în raport cu strada, cu părțile lumii etc. Astfel, tradițiile care și-au pierdut semnificația practică, au dispărut treptat.

Principalele centre ale spațiului semantic al locuinței bulgarilor din Basarabia: *vatra*, *pragul cu ușa și ferestrele* au avut o importanță deosebită în realizarea practicilor tradiționale ce țin de ciclul sărbătorilor calendaristice, prin realizarea acestora anume în interiorul casei, în curte sau în unele anexe gospodărești. Elementele semantice ale spațiului locativ sunt implicate în multe ritualuri din complexul obiceiurilor legate de ciclul de viață (naștere și botez, nuntă, deces și acțiunile legate de acesta), în respectarea reglementărilor și interdicțiilor în așa-numitele „rituri de trecere” păstrate până acum de bulgarii din Republica Moldova. Însă în cele mai dese cazuri,

acestea sunt văzute ca parte a scenariului de eveniment.

Capitolul 5 Patrimonializarea casei tradiționale a bulgarilor integrează 4 subcapitole. Accentul principal în subcapitolul **5.1 Experiența europeană și națională în procesul de salvagardare a casei tradiționale** este plasat pe analiza practicilor europene și naționale privind patrimonializarea locuințelor tradiționale și valorificarea lor în scopuri muzeale și turistice. În multe țări europene (România, Bulgaria, Ungaria, Slovacia, Austria) se observă tendința de transformare a caselor tradiționale în pensiuni rurale, în spații de conservare a patrimoniului local, muzee, centre de meșteșuguri tradiționale. În continuare este analizată practica Bulgariei și României cu modele de valorificare a potențialului mediului rural, inclusiv a caselor tradiționale, care poate fi utilă Republicii Moldova în general și satelor bulgărești din sudul țării – în particular.

În ultimii ani, dinamica dezvoltării turismului rural în Bulgaria rămâne una stabilă, în special, datorită bogăției atracțiilor naturale, culturale și istorice conservate cu mare grijă, precum și a serviciilor suplimentare oferite pentru diverse activități în aer liber. Oamenii preferă să se relaxeze în mediul rural optând pentru natura și alimentația ecologică, iar apropierea de tradițiile autentice bulgărești și spiritul conservator promovat în zonele rurale constituie factori de motivare suplimentară. O modalitate aparte pentru conservarea patrimoniului cultural și a caselor tradiționale în spațiul rural au devenit muzeele etnografice din Bulgaria, amenajate în case tradiționale. Majoritatea imaginilor promovate de muzee se referă la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. În afară de formarea unei viziuni clare despre aspectele culturii materiale care sunt caracteristice bulgarilor într-o anumită regiune, muzeele situate în casele tradiționale reprezintă și colecții de obiecte ceremoniale. În unele cazuri, casa tradițională propriu-zisă devenea obiect muzeal dacă era declarată monument cultural de importanță națională/regională/locală protejat de stat. În interiorul unui astfel de monument sunt organizate, de regulă, expoziții etnografice tematice, dedicate, de exemplu, meșteșugurilor populare din regiune. Complexele muzeale din Bulgaria nu sunt limitate doar la casa în sine, ele includ și anexele gospodărești relevante perioadei respective, reprezentând o parte integră a vieții cotidiene a bulgarilor. Conceptele unor astfel de muzee în Bulgaria se bazează pe principiul interactivității și permit vizitatorilor nu doar să viziteze obiective turistice, dar și să beneficieze de alte servicii suplimentare. De exemplu, terasele caselor tradiționale bulgărești cu două niveluri, transformate în muzee, sunt folosite ca ateliere de lucru pentru copii sau ca săli pentru diverse evenimente – expoziții, programe culturale, lecturi artistice, programe muzicale, spectacole de teatru, cursuri de master în meserii tradiționale. O altă opțiune este organizarea unui atelier, în care vizitatorii muzeului îmbrăcați în haine de epocă sunt fotografiați într-un interior autentic. Spațiul din fața muzeului este folosit pentru *plein air*, organizarea de concerte în aer liber. În cazul în care nu există case tradiționale reprezentative în regiune, se procedează la construirea replicii conceptuale a casei regionale tradiționale. Deja în această nouă „veche” clădire sunt colectate expoziții tematice cu diverse teme cotidiene, sunt conservate cultura și vechile tradiții ale populației. Practica Bulgariei în acest sens permite să înțelegem că muzeul poate fi unul interesant, captivant și variat, datorită activităților suplimentare ce sunt oferite turiștilor.

În România, dezvoltarea muzeelor etnografice, unde casele tradiționale au jucat rolul de exponate sau organizarea de muzee în casele reprezentative începe în prima treime a sec. al XX-lea. Unul dintre cele mai importante în acest sens este Muzeul satului, o sinteză a tipologiei satelor din România, care a fost înființat în luna mai 1936 în București. Muzeul își datorează originea profesorului Dimitri Gusti, fondatorul Școlii Sociologice din București. După 1989, concepția de Muzeu al satului a fost revizuită pe un program de priorități clare. Acestea țin de dezvoltarea și extinderea colecției în aer liber, dar și de aprofundarea în continuare a cercetării, precum și de crearea bazei științifice pentru celelalte funcții ale muzeului: educativă și comunicativă cu vizitatorii. Alt muzeu de o amploare similară este Muzeul ASTRA din Sibiu.

Satul cu casele și ulițele sale este doar fundamentul necesar pentru reconstruirea întregii filozofii a vieții rurale.

Pe lângă muzeele satului de nivel național, în multe regiuni ale României există sau se află în stadiul de înființare și dezvoltare muzee etnografice regionale ale satului. Un exemplu al unui astfel de muzeu etnografic în aer liber este cel mai vechi muzeu din România – Parcul Național Etnografic „Romulus Vuia” (municipiul Cluj-Napoca). În primul rând, acest muzeu este remarcabil prin faptul că a fost conceput ca un „living museum”. În casele aduse aici din diferite subregiuni, familii din aceleași zone din care au fost transportate locuințele trebuie să trăiască și să facă același lucru ca înainte de a se stabili pe teritoriul parcului [50].

Un alt tip de muzeu, practicat în România, destinat să transmită imaginea funcțională a unei așezări rurale tradiționale, cu toate structurile sale socioculturale, este *satul-muzeu*. Un astfel de muzeu este împărțit în mai multe secțiuni, fiecare fiind concepută pentru a răspunde anumitor tematici: gospodăria tradițională, în care sunt reprezentate case și clădiri auxiliare, în funcție de ocupațiile tradiționale ale locuitorilor acestei zone etnogeografice; sectorul sociocultural este reprezentat de structuri publice: biserica, școala, primăria satului; sectorul artelor decorative și meșteșugurilor tradiționale prin tehnicile și meșteșugurile caracteristice zonei în sec. XVIII – XIX; sectorul construcțiilor specializate – reprezentat de crucifixe, fântâni, stupi de albine, stâne. Muzeele etnografice din România, pe lângă faptul că familiarizează vizitatorii cu exponate originale, organizează pe parcursul anului o gamă variată de evenimente speciale, spectacole etno-folclorice, înscenări pe baza obiceiurilor și ritualurilor populare.

În Republica Moldova există cel puțin 3 tipuri de case tradiționale caracteristice celor trei regiuni geografice – Sud, Centru și Nord. Încurajați de creșterea fluxului de vizitatori, unele sate (în mare parte, din preajma unor obiecte de interes turistic major), au început să promoveze tradițiile și obiceiurile vechi sau uitate. Astfel, se organizează festivaluri cu specific tradițional, se deschid ateliere de meșteșuguri tradiționale locale, se înființează formațiuni de muzică tradițională. Unii de mulți ani și-au deschis propriile case pentru a primi oaspeți, în acest fel turiștii pot experimenta viața într-o casă rurală, pot servi bucate tradiționale gătite de gazdă din produse locale, deoarece utilizarea caselor vechi în scopuri turistice permite o promovare activă nu doar a ceea ce înseamnă tradiție în aspectul arhitecturii și spiritualității, ci și a bucătăriei. Turiștii pot interacționa și cunoaște gazda lor și oamenii din zona respectivă.

Totodată, în ultimele decenii în satele Moldovei se construiește haotic, fără să fie respectate tradiția și soluțiile arhitecturale, materialele de construcții. În acest sens, este necesară încurajarea păstrării caselor vechi țărănești, restaurarea fidelă a acestora pentru înscrierea lor în peisajul cultural al satului moldovenesc contemporan. În unele cazuri, casele reconstruite în scopuri turistice au suferit modificări esențiale în planimetrie și în tipul de materiale de construcții utilizate, fără să se țină cont de tradiția și materialele de construcție ale locului. Însă în tradiția populară, casa dintotdeauna s-a aflat într-o legătură foarte strânsă cu omul și cu viața lui. În acest context, ar fi binevenită adoptarea unei legi destinate salvării și protejării arhitecturii tradiționale din regiunile Republicii Moldova sau, cel puțin, introducerea unor asemenea prevederi în Legea privind ocrotirea monumentelor.

Practica europeană și exemplele bune de urmat din Republica Moldova sunt argumente potrivite pentru păstrarea, promovarea și valorificarea turistică a patrimoniului tradițional. Este ușor să pierdem acest element din cultura materială, dacă nu vor fi întreprinse acțiuni de salvare la diferite niveluri. Călea de a salvagarda casele bătrânești prin patrimonializare și transformare în structuri turistice (muzee, pensiuni, centre de informare, locații de alimentație publică în stil tradițional, ateliere de artizanat și meșteșuguri tradiționale) este mai complicată, dar mult mai acceptabilă pentru conservarea și perpetuarea acestora.

În **subcapitolul 5.2 Aspecte practice ale transformării casei tradiționale în structuri de primire a turiștilor** sunt analizate modalități pentru utilizarea caselor tradiționale bulgărești în scopuri turistice. Identificând suficiente exemple reușite în centrul țării, autorul consideră că în sudul Republicii Moldova acest gen de afacere poate fi de succes. La baza acestei idei sunt puse

următoarele argumente: zonele turistice rurale sunt tot mai solicitate de către orășeni și turiștii străini; călătoriile în raza de 30-50 km de la orașe devin competitive, comparativ cu deplasările pe distanțe lungi în străinătate; costul serviciilor prestate în agropensiuni sunt mai mici decât în alte unități de cazare; afacerea poate fi inițiată relativ simplu și ieftin; oferta agropensiunilor este, de regulă, complexă și localizată „sub același acoperiș”, ceea ce o face foarte atractivă pentru beneficiari.

Valorificarea potențialului caselor tradiționale poate fi realizată pentru diverse scopuri: educațional-științifice, muzeistice, informaționale, turistice, economice etc. Locuința tradițională, indiferent în ce va fi transformată, devine temelie pentru conservarea și promovarea patrimoniului cultural-spiritual, cum ar fi: sărbători calendaristice tradiționale transpuse în festivaluri în ograda țărănească, reconstrucții de fragmente de ritualuri legate de ciclul vieții omului, platformă de comunicare pentru oamenii de artă (pentru pictori sau meșteri populari etc.). Procesul de construcție a casei tradiționale poate deveni o temă captivantă pentru cei care își doresc, de exemplu, crearea de case educaționale pentru a fi vizitate în mod regulat de elevii din regiune. Totodată, serviciile oferite aici devin o bază de autofinanțare pentru păstrarea acestui patrimoniu cultural.

La transformarea unei case tradiționale bulgărești cu anexele ei gospodărești într-o agropensiune, pentru redarea specificului culturii tradiționale, este necesar să fie păstrat autenticul cu conservarea la maxim a exteriorului și interiorului acestui complex. Potrivit specialiștilor din domeniul turismului, pentru obținerea statutului de agropensiune investiția nu este mare, solicită în principal doar cheltuieli ce țin de amenajarea casei. Standardele necesare pentru transformarea unui complex gospodăresc într-o pensiune rurală sunt stipulate în Criteriile minime obligatorii pentru clasificarea pe stele a pensiunilor turistice și agroturistice. Deși din 2017 este abrogată obligativitatea clasificării structurilor de cazare din mediul rural, ghidarea după aceste Criterii va permite proprietarilor unor case vechi tradiționale să aprecieze starea clădirii și diferitor elemente ale viitoarei pensiuni. Considerăm că cele mai potrivite pentru conservarea elementelor autentice ale casei tradiționale sunt criteriile pentru agropensiunea de 1 stea. De aceea, autorul analizează în contextul tezei mai detaliat necesitățile de reamenajare pentru această categorie de structură de cazare. O asemenea afacere într-o casă bătrânească, dar păstrată într-o stare bună, nu necesită investiții majore, care pot fi comparabile cu o reparație bună, pe care o face fiecare moldovean sau bulgar în propria casă la fiecare 3-5 ani. Totodată, dacă investiția în reparația locuinței generează doar cheltuieli, o investiție într-o agropensiune poate deveni o sursă sigură de venit pentru familie și pentru salvagardare a elementelor patrimoniului cultural.

În subcapitolul 5.3 Transformarea casei tradiționale bulgărești în structuri muzeale autorul își concentrează atenția asupra patrimonializării casei tradiționale bulgărești cu valorificare prin muzeificare, deoarece experiența și cercetările ultimilor ani arată că în viitorul apropiat „turismul și muzeele vor conlucra și activa împreună” [8; p. 203]. Cu mici excepții, procesul de creare a muzeelor în Republica Moldova este la început de cale. Astăzi aproape fiecare așezare din țara noastră își pune problema conservării patrimoniului cultural local care „să prezinte o sinteză a culturii materiale și spirituale a populației Moldovei de la începuturi până în prezent” [8, p. 191], transmiterii acestuia generațiilor viitoare în scopuri educaționale, precum și promovării imaginii pozitive a localității ca destinație turistică.

La înființarea de noi muzee, precum și la reorganizarea celor existente, este important să se respecte cerințele și normele privind organizarea muzeelor și a colecțiilor muzeale, care pot fi grupate în două categorii.

Primul grup include *cerințele generale*, a căror respectare permite organizarea în mod adecvat a spațiului muzeal, selectarea unor vitrine și standuri corespunzătoare, distribuirea uniformă între sălile muzeului a încărcăturii cantitative și calitative. Al doilea grup de norme permite determinarea *specificității fiecărui muzeu* și organizarea activităților în conformitate cu

trăsăturile acelor teme și exponate care formează conceptul muzeal și în funcție de „misiunile lui sociale” [8, p. 179].

Analizând practica internațională cu o varietate de forme de muzeificare a monumentelor și a patrimoniului cultural, am stabilit că cele mai acceptabile pentru satele bulgărești sunt următoarele forme de muzee:

- 1) *muzee etnografice sau istorice în case tradiționale individuale*, prin acumularea de colecții de artă populară materială și intangibilă (de exemplu, s. Stoianovca, raionul Cantemir);
- 2) *muzee în afara casei tradiționale* și amplasarea de colecții muzeale publice sau particulare în incinte adaptate, cum ar fi Casa de Cultură, biblioteca, sala de restaurant, unitatea agroindustrială etc. (de exemplu, s. Corten, or. Taraclia și or. Tvardița);
- 3) *sat-muzeu* în care este conservată istoria casei și satului tradițional (o locație posibilă în or. Taraclia).

În muzeologie sunt cunoscute două abordări ale muzeificării: monumentul ca muzeu și monumentul folosit ca locație pentru muzeu [44, p. 166]. În cazul nostru, la prima abordare, însăși casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova reprezintă un monument de arhitectură populară și devine expoziția centrală sau elementul principal al muzeului. Reieșind din a doua abordare, casa tradițională poate fi utilizată în calitate de muzeu, aici fiind amplasate expoziții dedicate diferitor tematici: unei personalități importante pentru istoria (de exemplu, Casa lui Olimpii Panov din or. Taraclia), istoriei localității sau unui eveniment (de exemplu, tematica deportărilor staliniste a sătenilor, așa muzeu există în s. Mereni, raionul Anenii Noi), istoriei tradițiilor bulgare locale etc.

În urma cercetării stării curente a instituțiilor muzeale din Republica Moldova, în special celor din satele bulgare de pe teritoriul țării, a fost realizată propria clasificare a muzeelor etnografice locale cu specific bulgăresc, luând în considerare principiile amplasării, organizării și accesibilității acestora, precum și experiența prezentată mai sus a muzeografilor din România și Bulgaria. S-a constatat că muzeele sunt preponderent concentrate în clădiri adaptate sau Case de Cultură, cu excepția unuia privat într-o casă tradițională de epocă. Alte locații mai expresive nu sunt valorificate. Acest fapt lansează o nouă provocare pentru muzeistica din satele bulgare. Mai jos urmează o caracteristică a fiecărui tip de muzeu analizat.

Muzeul amplasat într-o casă privată poate deveni o adevărată bijuterie a muzeografiei, cu condiția ca acesta să se afle într-o casă tradițională de epocă, în care s-au păstrat elemente autentice de decor și ale vieții cotidiene, sunt plasate corect accentele, precum și se fac permanent acțiuni relevante de informare. La fel, se asigură accesibilitatea conform unui program stabil și vizibil publicului.

Muzeul pe lângă școală este un element important în procesul didactic și educațional al școlii, deși pentru publicul larg și turiști accesul este limitat la colecția muzeului, iar orele de lucru ale muzeului sunt în funcție de agenda școlară. De obicei, unul dintre profesorii școlii este responsabil de activitatea muzeului.

Muzeul situat într-o încăpere adaptată este mai accesibil, dar programul de lucru al muzeului este legat de cel al angajaților Casei de Cultură, în statele de personal nu întotdeauna există un angajat calificat pregătit pentru desfășurarea de excursii și întâlniri cu turiștii și vizitatorii. Remarcăm că în Taraclia, Corten și Cairaclia muzeele sunt situate în clădiri separate, totuși acestea nu reprezintă case tradiționale, lipsește elementul integrator al expoziției etnografice ce poate oferi caracterul specific al muzeului.

Casa-muzeu etnografic este una dintre formele cele mai acceptabile de organizare a muzeelor cu specific etnic.

Satul-muzeu etnografic din punct de vedere științific este cea mai avantajoasă formă de organizare a muzeelor cu specific etnic. În sens economic, aceasta este cea mai competitivă formă de organizare a unei astfel de structuri pentru a lucra cu vizitatorii și turiștii, oferind o gamă variată de servicii turistice.

Totodată, în sensul asigurării durabilității și autofinanțării muzeelor, apare o problemă de ordin financiar. Dacă în cazul pensiunii, pe lângă care poate fi organizat un restaurant, sau în cazul centrului de artizanat, din serviciile și produsele vândute se pot asigura venituri suficiente, în cazul muzeului este mai dificil. Totuși, practica internațională arată, iar „Legea muzeelor” aprobată în redacția nouă la 21.12.2017, permite muzeului să realizeze venituri proprii prin diferite activități legale. La momentul actual activitatea economică a acestor structuri muzeale se rezumă la taxe de intrare, taxe pentru filmări și închiriere de spații disponibile. Aceasta erodează mult capacitatea de autosustenabilitate a structurilor muzeale, care au și alte posibilități legale de a atrage mijloace financiare pentru propria dezvoltare. Din cele relatate mai sus și pornind de la ideea că pentru satele bulgărești din Republica Moldova cea mai bună opțiune ar fi crearea unui *complex turistic-muzeal*, care să permită autosustenabilitatea economică, propunem crearea unui *cluster*. În acest caz, câteva structuri cu funcții diferite (*muzeu, centru de meșteșuguri populare și agropensiune* cu servicii de cazare și alimentare), dar care deservească același beneficiar (vizitatorul sau turistul), ar putea fi situate într-o singură curte sau în vecinătatea imediată. Prin urmare, oricine dintre vizitatori ar putea primi servicii depline și variate, pentru a cunoaște îndeaproape cultura materială și imaterială a satelor bulgare, bucătăria locală, posibilitate de participare la unele obiceiuri și ritualuri. Sejurul în case cu interioare tradiționale, precum și comunicarea cu descendenții coloniștilor veniți din Bulgaria sec. al XIX-lea va asigura lansarea unui proces de cunoaștere îndeaproape a culturii unei etnii de pe teritoriul țării. Totodată, acest complex ar putea funcționa în calitate de *Centru de informare a turiștilor*, oferindu-le și excursii tematice diverse prin sudul Republicii Moldova. După aceste modele funcționează structuri similare din Bulgaria sau România.

Concluziile la capitolul 5 rezumă cele expuse în prezentul capitol și constată următoarele:

Intensificarea în ultimii ani a cooperării transfrontaliere și transnaționale pe proiecte culturale în locații istorice a rezultat în sporirea procesului de salvagardare a patrimoniului autentic. Acțiunile de promovare realizate în cadrul acestor proiecte au adus la amplificarea semnificativă a interesului turiștilor față de vizitele în spațiul rural și au influențat accelerarea procesului de dezvoltare a activităților turistice în general în țară și în special – în sudul Republicii Moldova.

Se propune adoptarea unei legi destinate salvării și protejării arhitecturii tradiționale din regiunile Moldovei sau, introducerea unor asemenea prevederi în „Legea privind ocrotirea monumentelor”. În special, suplینirea art. 2 alin. (2), dedicat monumentelor aparte sub formă de bunuri imobile, cu sintagma „opere de artă monumentală, de arhitectură și de arhitectură populară/vernaculară”, art. 2 alin. (3), dedicat ansamblurilor de monumente sub formă de bunuri imobile, cu sintagma – „curți tradiționale țărănești”.

Insuficiența evidentă a unor structuri turistice în mediul rural din sudul Republicii Moldova (doar 5 structuri clasificate la situația din 2017) servește drept imbold pentru inventarierea potențialului arhitectural rural, inclusiv din satele bulgărești, cu patrimonializarea ulterioară a unor case vechi.

Mai multe exemple din satele Moldovei confirmă faptul că această nișă poate fi ocupată cu succes de către proprietarii caselor tradiționale. Totodată, introducerea din 2017 cu susținerea organizațiilor neguvernamentale de turism, inclusiv și ADTM, în „Legea turismului” a sintagmei „casa rurală” simplifică acest proces.

Promovarea activă prin intermediul diferitor mecanisme de conștientizare și stimulare a ideii de conservare a caselor tradiționale cu valorificare în scop muzeal și turistic prin diferite modalități va oferi proprietarilor unor case bătrânești șansă să valorifice economic, cu eforturi financiare nesemnificative, acest imobil ca un activ în gospodăria țaranului contemporan. Cerințele și normele naționale, analizate și transpuse în acest discurs științific, destinate muzeisticii pot servi drept instrucțiuni practice la înființarea de noi muzee, precum și la reorganizarea celor existente în satele bulgărești.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Prezentarea evoluției multilaterale a casei tradiționale a bulgarilor din spațiul actual al Republicii Moldova ca parte componentă a patrimoniului cultural a permis autorului să ajungă la următoarele concluzii generale, derivate din scopul și obiectivele studiului:

1. Analiza istoriografică a adus la determinarea gradului de cercetare a problemei evoluției diacronice a casei tradiționale a bulgarilor din Republica Moldova. Abordările tangențiale aplicate în cercetările anterioare, realizate în diferite perioade istorice pot fi comparate, dar nu se supun unei analize critice. Cu toate acestea, materialul etnografic acumulat de predecesori, lucrările științifice publicate au contribuit la realizarea acestui studiu (subcapitolele 1.1-1.2).

2. Abordarea casei bulgarilor din Republica Moldova prin prisma apartenenței la patrimoniul cultural material și imaterial este una corectă, confirmată de studiul școlilor științifice și, în special, de lacunele observate în distingerea casei ca parte doar a culturii materiale, fără abordări științifice din punctul de vedere al culturii spirituale în timpul aplicării metodelor selectate pentru cercetarea de față (subcapitolele 2.1 și 2.2).

3. Cercetările de teren au facilitat și au permis identificarea în toate localitățile incluse în arealul de studiu (orașele Taraclia și Tvardița, satele Corten (raionul Taraclia) și Stoianovca și Victorovca (raionul Cantemir)) caselor autentice ale bulgarilor construite sau la sfârșitul sec. XIX sau, preponderent – în prima jumătate a sec. XX. Repertorierea caselor cu fixarea stării actuale a acestora facilitează introducerea noilor informații în circuitul științific prin intermediul prezentului studiu. Existența unei liste de case tradiționale realizate ca urmare a cercetărilor de teren a permis autorului propunerea unor soluții de valorificare ulterioară a acestora în scop cultural, muzeistic și turistic (subcapitolele 3.1-3.3, subcapitolele 5.2-5.3).

4. Studiarea factorilor care au influențat transformările tipologice, practicile tradiționale de construcție a caselor cu precizarea nivelului de conservare a acestora până la momentul actual a permis să concluzionăm:

a) Formarea așezărilor coloniștilor transdanubieni pe teritoriul Basarabiei de sud a fost influențată cel puțin de 3 factori: ocuparea terenurilor libere de pe teritoriul satelor populate de băștinași, repopularea așezărilor părăsite de tătarii nohai și formarea de noi sate de către coloniștii bulgari pe pământurile oferite de administrația țaristă. Însă, lipsa pământurilor pentru familiile tinere în coloniile-mamă la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea a determinat apariția fenomenului satelor-fiice (subcapitolul 3.1);

b) Tipul de activitate economică a coloniștilor bulgari, la fel ca și în Bulgaria, a influențat formarea complexului locativ-gospodăresc, care includea mai multe edificii funcționale. Ca urmare a cercetărilor și analizelor comparative, s-a depistat că unele din aceste construcții nu și-au schimbat semnificația și poziția în complexul locativ-gospodăresc de la începutul sec. al XIX-lea până la începutul sec. al XXI-lea, precum: *къща, кухне, маза, курник, хагъл, харман* etc. La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea se formează un nou „model” al locuinței, când partea reprezentativă și cea locativă devin obligatorii. Există, de asemenea, o extindere a sensului noțiunii de „bucătărie” asupra întregului spațiu locativ din construcția auxiliară. În Bulgaria însăși, o astfel de organizare a spațiului locativ nu a fost una specifică, pe când în Basarabia acest model a stat la bazele așa-numitei *case de Bugeac* sau *sud-basarabene*, specifice populației moldovenești, bulgare, găgăuze și germane (subcapitolul 3.2);

c) Primii 10-15 ani au fost cei mai dificili în procesul de formare a coloniilor bulgare și a tipologiei casei, când s-au produs schimbări importante și uneori cardinale în materialele și tehnicile de construcție aplicate, în structura și amenajarea internă a casei de locuit a coloniștilor (subcapitolul 3.3).

5. Instituirea unui sistem închis de administrare a coloniilor bulgare din Basarabia de Sud a adus la reducerea contactelor coloniștilor atât cu populația locală, cât și cu metropolă. Totuși organizarea complexului locativ-gospodăresc al bulgarilor din Basarabia cel mai mult a fost influențată de tradițiile româno-moldovenești și germane. Organizarea și amenajarea interiorului locuințelor rămâne aproape neschimbată până la mijlocul sec. al XX-lea, dar cu trecerea timpului

cultura urbană tot mai mult a influențat aceste schimbări nu doar la nivel de stil, ci și prin modificări esențiale ale vocabularului (subcapitolul 3.3).

6. Modul patriarhal de viață al coloniștilor, conservat de-a lungul sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea a favorizat conservarea practicilor legate de construcții. Perioada relativ scurtă de impunere (circa 50 de ani din perioada sovietică) a unor planuri standardizate obligatorii ale caselor a cauzat modificarea sau pierderea unui șir de percepți și acțiuni tradiționale legate de practicile de construcție la bulgarii din Republica Moldova: fenomenul *talasămului* își pierde varietatea de forme și este perceput doar ca un spirit negativ, care dăunează casei și membrilor gospodăriei acesteia; s-a renunțat la practica de alegere a locului construcției și, respectiv, determinarea „stăpânului” acestuia; dispăre complexul acțiunilor de urare a bunăstării viitoarei locuințe prin acțiuni magice („vikane, rukane, takia”); întregul sistem de măsuri și acțiuni consacrat atingerii succesului la fiecare etapă de construcție a fost redus din importanța practică, treptat ajungând pe calea de dispariție (subcapitolele 4.1, și 4.2).

7. Perceperea casei bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural imaterial este una definitivă pentru salvagardarea tradițiilor legate de sărbătorile calendaristice și ciclul vieții umane, locuința cu siguranță deține locul central în procesul de desfășurare a acestora – lucru dovedit prin materialele colectate în teren de autorul acestui studiu și alți cercetători și sistematizate în acest demers științific (subcapitolul 4.3).

8. Având în vedere experiența europeană și națională de patrimonializare a casei tradiționale, pentru bulgarii din sudul Republicii Moldova au fost formulate modalități de valorificare a caselor tradiționale în scop muzeistic și turistic, descrise detaliat în acest studiu (subcapitolele 2.3, 5.1, 5.2 și 5.3), unele relatate în recomandările de mai jos.

Totodată, în baza concluziilor formulate, autorul vine cu un set de **recomandări** privind potențialele direcții de cercetare legate de tema casei tradiționale a bulgarilor ca parte a patrimoniului cultural și cu propuneri de valorificare în plan socio-cultural și economic, relevante și pentru alte grupuri etnice din Republica Moldova:

1. Continuarea cercetărilor asupra diversității aspectelor materiale ale locuințelor, cu axarea pe interferențele etnice și culturale ce au determinat formarea casei sud-basarabene la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. În acest sens, recomandăm organizarea unor cercetări interdisciplinare de teren pentru fixarea unor practici și reprezentări tradiționale pe cale de dispariție, în centrul cărora este pusă casa ca nucleu al vieții omului arhaic;

2. Identificarea posibilității de introducere a cursului universitar „Locuințe tradiționale ale popoarelor lumii” în Curriculumul specialităților „Design arhitectural” și „Design interior” la Universitatea Tehnică de Stat, alte instituții de învățământ superior cu specializări similare;

3. Completarea legislației naționale cu următoarele prevederi ce țin de ocrotirea și salvagardarea patrimoniului arhitectural vernacular: suplینirea Legii privind ocrotirea monumentelor, art. 2 alin. (2), dedicat monumentelor aparte sub formă de bunuri imobile, cu sintagma „opere de artă monumentală, de arhitectură și de arhitectură populară/vernaculară”, art. 2 alin. (3), dedicat ansamblurilor de monumente sub formă de bunuri imobile, cu sintagma – „curți tradiționale țărănești”. Promovarea unei legi privind salvarea și protejarea arhitecturii tradiționale din regiunile Moldovei;

4. Inventarierea caselor tradiționale vechi în fiecare raion cu organizarea ulterioară a instruirilor la nivel raional pentru proprietarii locuințelor cu demonstrarea modalităților concrete de valorificare a acestora în scopuri socio-culturale și turistice, cu diseminarea experienței existente în Bulgaria și România;

5. Pentru valorificarea economică a caselor vechi tradiționale, am stabilit câteva variante de transformare în structuri de deservire a vizitatorilor și turiștilor:

a) *Muzeu* în diverse variații, inclusiv sub cerul liber, ale cărui expozate sunt expuse în afara unui spațiu închis. În cazul unor localități rurale bulgare, în muzeu sub cerul liber pot fi transformate unele gospodării țărănești reprezentative, care oferă vizitatorilor o viziune completă și complexă despre comunitatea și viața din mediul rural;

- b) Pentru organizarea *pensiunilor agroturistice* sau *caselor rurale* (un tip de structură turistică introdus în „Legea turismului” din 2017) casele tradiționale sunt cele mai indicate, deoarece reprezintă arhitectura locului, sunt construite din material ecologic și corespund în mare măsură așteptărilor turiștilor care aleg pentru vacanță o destinație rurală din Republica Moldova;
- c) Pe lângă casa-pensiune poate fi organizat un *restaurant* familial, unde se oferă mai multe variante de meniuri complete la preț accesibil. O altă variantă de ofertă a serviciilor alimentare poate fi doar amenajarea unui restaurant cu specific local sau național, în care se propun sortimente culinare din obiceiurile gastronomice locale (cramă, cârciumă) sau naționale (bulgăresc, românesc, găgăuzesc, polonez etc.), tradiționale sau specifice unor anumite zone (ex.: Basarabia de Sud). Din punctul de vedere al gastronomiei tradiționale poate fi propusă organizarea „kurbanului” cu implicarea turiștilor în procesul de preparare cu respectarea rețetei tradiționale și de servire a acestui fel de mâncare ritualică;
- d) *Centrul de informare turistică* este creat pentru a oferi atât turiștilor actuali, cât și celor potențiali idei, recomandări și informații importante despre călătorie în zona sau destinația turistică (de ex., satul bulgăresc din sudul Republicii Moldova);
- e) *Atelierul meșteșugăresc* înzestrat cu unelte și echipamente necesare, în care se desfășoară o muncă meșteșugărească tradițională locului, va permite turiștilor să facă cunoștință îndeaproape cu activitățile de artizanat ale bulgarilor, să-și creeze propriul suvenir;
6. Ritualurile complexe sau unele părți ale obiceiurilor și tradițiilor, legate de sărbătorile calendaristice sau de ciclul vieții omului, pot fi transformate în exponate muzeale (imagini foto, audio și video, instrumente pentru construcții sau chiar instalații cu diverse tehnici de construcție practicate de la începutul sec. al XIX-lea până la începutul sec. al XXI-lea). În funcție de categoria de turiști, pot fi oferite reprezentări teatralizate – jocuri de rol – pentru diverse sărbători calendaristice: Sfântul Vasile, Crăciunul, Sfântul Gheorghe, Sfântul Lazăr, Duminica Mare, Sfântul Andrei, Sfânta Varvara etc. Cântecele populare „Вградена невеста” poate deveni fie parte din repertoriul formațiilor folclorice locale, fie subiect pentru scene de teatru (teatrul „Смешан петък”, or. Taraclia), ținând cont de faptul că asemenea reprezentări tematice pe baza unor tradiții reabilite deja există la bulgarii din Republica Moldova (ex., Кукери, scene teatralizate în preajma Crăciunului [Колада] și Anului Nou);
7. Generalizând practicile din România și Bulgaria de utilizare a caselor tradiționale ca atracții rurale pentru turiști, propunem un șir de activități suplimentare, care pot fi organizate pe lângă acestea, cum ar fi: diverse evenimente, expoziții, programe culturale, lecturi artistice, programe muzicale, spectacole de teatru, concerte, cursuri de master în meserii tradiționale, ateliere de fotografiere, în care turiștii, îmbrăcați în haine tradiționale, pot poza într-un interior autentic, curtea muzeului sau pensiunii poate fi utilizată pentru *plein air* etc.

Pe parcursul demersului științific autorul a confirmat rezultatele înaintate spre susținere, care au contribuit la soluționarea unei probleme științifice importante ce rezidă în *elucidarea complexă* a transformărilor casei tradiționale și a percepțiilor legate de aceasta la bulgarii din Republica Moldova, a practicii europene și naționale de patrimonializare a moștenirii culturale, *având ca rezultat* restabilirea unui sector științific important al culturii și fundamentarea unui șir de modalități practice de valorificare a casei tradiționale a bulgarilor ca parte a patrimoniului cultural, *cu utilizare* ulterioară în scop muzeistic și turistic.

În pofida celor trasate anterior, rezultatele obținute în urma cercetărilor efectuate au anumite limite, de aceea continuarea studierii casei și a complexului locativ-gospodăresc al bulgarilor din Republica Moldova va permite soluționarea în continuare și altor probleme științifice legate de acest subiect.

BIBLIOGRAFIE

În limba română

1. BUDIȘ, M. *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*. București: Paideia, 1998, 317 p.
2. CAVRUC, V., POSTICĂ, Gh. Salvagardarea patrimoniului cultural în Republica Moldova. În: *Akademios*. Chișinău, 2010, nr. 2 (17), pp. 38-43. ISSN 1857-0461.
3. CIOBANU, V.Șt. Jertfa zidirii la ucraineni și ruși. În: *Extras din rev. „Viața Basarabiei”*, nr.. 1-2, Chișinău, 1938.
4. DRAGOMIR, G.M. *Coloniile bulgare din sudul Basarabiei*. Tulcea: Tip. Națională, 1923, 96 p.
5. DUMINICA, Iv. *Coloniile bulgarilor în Basarabia (anii 1774–1856)*. red. șt.: GUMENĂI, I., CERVENCOV N. Chișinău: S. n., 2017, 384 p. ISBN 978-9975-139-27-4.
6. MINCEV, D.N. *Bulgarii din Basarabia de sud*. Constanța: imprim. „Grafica modernă”, 1938. 48 p.
7. MIRON, M. Prezentare generală a surselor bibliografice despre locuințele bulgarilor în istoriografia de specialitate. În: *Revista de etnologie și culturologie*. Chișinău, 2017, Volumul XXII, pp. 118-123. E-ISSN 2537–6152.
8. PLOȘNIȚĂ, E. *Concepte muzeografice cu profil de istorie: retrospectivă și perspectivă*. Chișinău: Bons Offices, 2008, 248 p.

În limba bulgară

9. АРНАУДОВ, М. *Студии върху българските обреди и легенди*. София: Издателство на БАН, 1972, 204 с.
10. *България: метрополия и диаспора*. Кишинев: S.Ș.B., Типогр. „Bons Offices”, 2013, 480 с. ISBN 978-9975-9577-2-4.
11. ВАКАРЕЛСКИ, Хр. *Етнография на България. Материална култура*. Ч. 2, София: Изд. БАН, 1974, 797 с.
12. ГЕНЧЕВ, Ст. Обичаи и обреди свързани със строене. В: *Капанци. Бит и култура на старото българско население в Североизточна България*. София, Издателство на БАН, 1985. С. 253-256.
13. ГЕНЧЕВ, Ст. Строителни обичаи и обреди. В: *Векове*. № 2-3, 1974. с. 67-74.
14. ГЕОРГИЕВА, Б. *Народната къща. Вътрешна архитектура, уредба и покъщнина*. София: Изд. БАН, 1980, 426 с.
15. ДИНЕКОВ, П. *Български фолклор*. ч. I. София, 1980, 587 с.
16. ДЯКОВИЧ, В. *Българската Бесарабия*. София: Печатница на Акц. Д-во „Радикал”, 1918, 246 с.
17. ЗЛАТЕВ, Т. *Българска къща в своя архитектоничен и културно-исторически развой. Селската къща*. кн.1. София: Придворна Печатница, 1930.
18. КОЖУХАРОВ, Г. *Българската къща през пет столетия (кр. на 14 в. – кр. на 19 в.)*. София: Изд. БАН, 1967. 268 с.
19. НИКОЛОВ, Ив. Огнището в семейната традиция на българите. В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Етнография*. София, 1987, 475 с.
20. СТОЙЛОВ, Кр. Традиционно жилище и народна вяра (по материали от обичаите при рождане, сватба и смърт). В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Етнография*. София, 1987, 475 с.

În limba rusă

21. БАЙБУРИН, А.К. *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*. Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1983, 191 с. ISBN 5-9551-0001-6.
22. БУТИНОВ, Н. Леви-Стросс и проблемы социальной организации австралийских аборигенов. В: *Етнография за рубежом*. Москва: Наука, 1979, 290 с. с.139-171.
23. ГОЛАНТ, Н. Образ женщины в карпато-балканских вариантах легенды о строительной жертве. В: *Радловский сборник. Научные исследования и музейные проекты*

- РАН в 2008 году. СПб: МАЭ РАН, 2009. С. 135-139. ISBN: 978-5-88431-135-0
24. ГРЕК, И. *Болгары Молдовы и Украины: вт. пол. XVIII в. – 1995 г.* (Библиографический указатель литературы). Кишинев: S.Ş.B., 2003, 664 с.
  25. ДЕРЖАВИН, Н. *Болгарские колонии в России.* София: Мартилен, кн. 29, 1914, 256 с.
  26. *Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. 1812–1861 гг.* Кишинев: Штиинца, 1969, 689 с.
  27. ЗАЩУК, А. *Материалы для Географии и Статистики России, собранные офицерами Генерального Штаба. Бессарабская область.* Санкт Петербург, 1862, 580 с.
  28. *Журнал этнологии и культурологии.* Том XVI, Кишинэу, 2014. ISSN 1857-2049.
  29. КОВАЛОВ, А. *Календарная обрядность болгар Республики Молдова.* Кишинэу: Б. и., 2017, 260 с. ISBN 978-9975-58-129-5.
  30. КОРНИЛОВИЧ, Ст. *Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, с приложением генерального плана его края, составленное при гражданской съемке Бессарабии, производившей по высочайшему повелению размежевание земель оной на участки с 1822 по 1828-й год.* Аккерман: Аккерм. земство, 1899, 526 с.
  31. *Культурно-бытовые процессы на юге Украины.* М.: Наука, 1979, 191 с.
  32. МАЛИНОВСКИЙ, Бр. *Функциональный анализ.* В: *Антология исследований культуры. Т.1. Интерпретация культуры.* Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997, серия "Культурология XX век", т.1, 728 с. Р 702, pp. 681-702. ISBN 5-7914-0022-5.
  33. МАРКОВА, Л. *Некоторые тенденции развития культуры и быта болгар юго-западных районов СССР.* In: *Первый конгресс балканских исследований. Сообщения советской делегации.* Москва, 1966, с. 67-88.
  34. МАРКОВА, Л. *О проявлении этнической специфики в материальной культуре болгар.* В: *Советская этнография.* №1, 1974, с. 45-58.
  35. МАРКОВА, Л. *Поселения и жилище болгар-переселенцев в Бессарабии.* В: *Краткие сообщения Института этнографии.* М., 1955, с. 3-18.
  36. МАРКОВА, Л. *Типы болгарского жилища в Днестровско-Прутском междуречье.* В: *Этнография и искусство Молдавии.* Кишинев, 1972, с. 61-74.
  37. МАРУНЕВИЧ, М. *Поселения, жилища и усадьба гагаузов Южной Бессарабии в XIX – нач. XX вв.* Кишинев: „Штиинца”, 1980, 189 с.
  38. *Материалы для этнографии болгар.* Из архива Новороссийского генерал-губернатора. В: *ЗООИД,* Одесса, т. 15, 1889, с. 837-838.
  39. МЕЩЕРЮК, И. *Переселение болгар в Южную Бессарабию (1828–1834 гг.).* Кишинев: „Карта Молдовеняскэ”, 1965, 208 с.
  40. МОШКОВ, В. *Гагаузы Бендерского уезда. (Этнографические очерки и материалы).* В: *Этнографическое обозрение,* Москва: Типо-литография А. В. Васильева и К°, 1902, № 3, кн. 54, с. 1-63.
  41. НАУЛКО, В. *Развитие межэтнических связей на Украине.* Киев, 1975, 276 с.
  42. НОВАКОВ, С. *Степной родник.* Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1966, 50 с.
  43. НОВАКОВ, С., ГУРГУРОВ, Н. *Страницы истории села Кортен (1830–1995).* Кишинэу, 1995, 127 с.
  44. НОВАКОВ, С., ЧЕРВЕНКОВ, Н. *Прошлое и настоящее села Кирютня.* Кишинев: Штиинца, 1980, 93 с.
  45. ПЛОШНИЦА, Е. *Проблемы музеефикации культовых памятников в Республике Молдова.* В: *Вопросы музеологии,* т. 1 (7), 2013. Р. 163-170. УДК 719(478).
  46. РАДКЛИФ-БРАУН, А. *Сравнительный метод в социальной антропологии.* В: *Антология исследований культуры. Т.1. Интерпретация культуры.* Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997, серия "Культурология XX век", т.1, pp. 636-653. ISBN 5-7914-0022-5.

47. СВИНЬИН, П.П. Описание Бессарабской области. В: *ЗООИД*. Т. VI. 1867. С. 175-320.
48. СКАЛЬКОВСКИЙ, А. *Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае*. Одесса, 1848. 156 с.
49. СОРОЧАНУ, Е. Зимняя календарная обрядность болгар юга Молдовы и Одесской области середины 20 века. В: *Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины*. Кишинев, 1995, с. 92-106. ISBN 5-376-01961-6.
50. ЧЕРВЕНКОВ, Н. Изучение истории болгар Молдовы и Украины. В: *Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины*. Кишинев, 1995, с. 5-33. ISBN 5-376-01961-6.
- În limba engleză*
51. FRIGOLÉ, J. Patrimonialization and the mercantilization of the authentic. Two fundamental strategies in a tertiary economy. In: *Constructing cultural and Natural Heritage. Parks, Museums and Rural Heritage*. ROIGÉ, X.; FRIGOLÉ, J. (eds.). Girona: DOCUMENTA UNIVERSITARIA, 2010, 233 p. ISBN: 978-84-9984-088-8.
- Surse online*
52. *Muzee etnografice din România* [citat 25.08.2017] Disponibil: <https://www.proiecte.ro/turism/muzee-etnografice-din-romania-43248>.
53. Patrimonializarea – procese, tendințe, curente și aspecte. Un dialog între antropologii Alin Rus și Bogdan Neagota. În: *Sinteza. Revista de cultură și gândire strategică*. 31.03.2017. [online] [citat 01.04.2019] Disponibil: <http://revistasinteza.ro/aproape-totul-despre-patrimonializare/>.
54. МИНЧЕВА, Е. *Жилището на бесарабските българи в руската и постсоветската историография*. [online] [citat 28.07.2017] Disponibil: <http://journals.uni-vt.bg/epohi/bul/vol20/iss1/4>.
55. РАКОВСКИ, Г.С. *Показалец*. Одеса: Тип. П. Францова, 1859, 144 с. [online] [citat 29.08.2018] Disponibil: https://books.google.md/books?id=pw0_AAAAYAAJ&dq=inauthor:rakovski&pg=PR1&redir_esc=y&hl=ru#v=onepage&q&f=false.
56. СТОЙЛОВ, А. *Фолклорни студии: Зазиждане живи човеци в основите на нови градежи*. 1901. [online] [citat 14.10.2016] Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/82685153/1901-%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2>.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

- MIRON, V., MIRON M. *Turismul în arealul Dunărean al Moldovei. Dezvoltarea capacităților muzeelor locale pentru promovarea mobilității de transport și turism la Dunăre*. Chișinău: „Masterprint”, 2015, 136 p.
- MIRON, M. Modalități de revalorificare a caselor tradiționale din mediul rural prin prisma necesităților agroturistice. În: *Clustere agroturistice în Moldova*. Coord. MIRON, V. Chișinău: „Masterprint”, 2016, 232 p. pp. 196-200. ISBN 978-9975-3113-5-9.
- MIRON, M. Despre evoluția tipologiei locuințelor tradiționale în coloniile bulgare din Bugeac (tradiții și inovații). În: *Revista de etnologie și culturologie*. Chișinău, 2018, Volumul XXIII, pp. 106-114. E-ISSN 2537-6152.
- MIRON, M. Prezentare generală a surselor bibliografice despre locuințele bulgarilor în istoriografia de specialitate. În: *Revista de etnologie și culturologie*. Chișinău, 2017, Volumul XXII, pp. 118-123. E-ISSN 2537-6152.
- Miron M., Nicoglo D. Patrimoniul și patrimonializare: experiența țărilor europene și Republicii Moldova. În: *Akademos*. Chișinău, 2019, nr. 2, pp. 57-63. ISSN 1857-0461.
- MIRON, M. Abordarea interdisciplinară a locuințelor tradiționale (studiu etnografic). În: *Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”*.

Ediția a X-a: Prin știință spre cunoașterea patrimoniului național. Chișinău, 2017, p. 121.

7. MIRON, M. Aspecte semiotice ale organizării spațiului interior și exterior al locuinței tradiționale ale bulgarilor din Republica Moldova. În: *Идентичность*. Сборник докладов и сообщений международной научно-практической конференции «Единство исторических судеб», посвященной 80-летию со дня рождения Михаила Николаевича Губогло. Комрат: Б. и., 2018, 512 с. с. 232-238. ISBN 978-9975-3265-5-1.

8. MIRON, M. Locuința tradițională ca subiect cursului special universitar (facultate de design arhitectural). În: *Conferința științifică națională a tinerilor cercetători Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație*, 16 noiembrie 2017, Chișinău, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, pp. 22-23.

9. MIRON, M. Muzeu în casă tradițională – instrument eficient de valorificare a patrimoniului etnocultural în cercetare și educație în experiență europeană. În: *Conferința științifică națională a tinerilor cercetători Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație*, Ed. a III-a, 15 noiembrie 2018, Chișinău.

10. МИРОН, М. Бесарабска българска къща – място, където живеят традиции. В: *Българите в Северното Причерноморие. Изследвани и материали*. т. 13, Одеса – Велико Търново, 2018, с. 327-338. ISBN 978-966-2601-86-2.

11. МИРОН, М. Символа на къщата във български и молдовски фолклор като средство за межкултурен диалог в Бесарабия. В: *Насоки в академичното изследване и преподаване по етнология и антропология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 137-148. ISBN 978-954-07-4595-4.

12. КАРАДЖОВА, М. Жилище как субект и обект обрядовых действий у населения Болгарии и болгарских переселенцев Бессарабии. В: *История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины*. Кишинев: S.Ș.B., 1999, с. 202-213. ISBN 9975-9568-0-7.

13. КАРАДЖОВА-МИРОН, М. Строительные обычаи и обряды у болгар Молдовы (на материалах с. Стояновка, Твардица, Викторовка). В: *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Т. 8, В. Търново: Универс. Издателство Св. св. Кирил и Методий, 2004, с. 145-149. ISBN 954-524-394-5 (т. 8)

14. МИРОН, М. Локальное брендиование — опыт Молдовы в создании инструмента для продвижения себя на внутреннем и внешнем туристическом рынке. В: *Воображаемая территория: от локальной идентичности до бренда*. / Сост. М. В. Ахметова, Н. В. Петров; Авт. предисл. Н. В. Петров, М. В. Ахметова, М. И. Байдуж. М.: Неолит, 2018, с. 54-69. ISBN 978-5-6042415-0-9.

15. МИРОН, М. Образ бессарабского болгарина в наследии М. Чакира и его современников. В: *Conferința Științifică „Protoiereul Mihail Ceachir un cărturar al Bisericii din Basaraba”*, 10 septembrie 2018, Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldovei, Chișinău.

16. МИРОН, М. Отражение оппозиции «свой – чужой» в восприятии жилища. В: *XII Конгресс антропологов и этнологов России. Миссия антропологии и этнологии: Научные традиции и современные вызовы*. Ижевск, 3–6 июля 2017, с. 277. ISBN 978-5-4211-0180-2.

17. МИРОН, М. Эволюция использования текстиля в интерьере жилища болгар Бессарабии (Молдова). В: *Мода и дизайн: исторический опыт — новые технологии. Материалы XXI Международной научной конференции*. / под ред. Н. М. Калашниковой. Санкт-Петербург: ФГБОУВО «СПбГУПТД», 2018, 736 с. С. 619-623. ISBN 978-5-7937-1581-2.

ADNOTARE

Miron Marina. Casa tradițională a bulgarilor din Republicii Moldova ca parte a patrimoniului cultural. Teză de doctor în istorie. Specialitatea 612.01. – Etnologie. Chișinău, 2019.

Structura tezei: constă din *introducere*, cinci *capitole*, *concluzii* și *recomandări*, *adnotări* în limbile română, rusă și engleză, *bibliografie* din 322 de surse, 151 pagini text de bază și 5 *anexe*. Rezultatele cercetării au fost publicate în 25 de materiale științifice.

Cuvinte-cheie: etnologie, bulgaristică, patrimoniul cultural, patrimonializare, arhitectură vernaculară, materiale și tehnici de construcții, casa sud-basarabeană, bulgarii din Republica Moldova, valorificare turistică.

Domeniul de studiu: etnologie.

Scopul lucrării: reflectarea evoluției multilaterale a casei tradiționale a bulgarilor din spațiul actual al Republicii Moldova ca parte a patrimoniului cultural prin efectuarea unor cercetări complexe din perspectiva valorificării științifice, socio-culturale, muzeistice, economice și turistice.

Obiectivele lucrării: analiza istoriografiei și determinarea gradului de cercetare a problemei evoluției diacronice a casei tradiționale a bulgarilor din Republica Moldova; identificarea și repertorierea caselor autentice ale bulgarilor în vederea introducerii în circuitul științific, cultural și turistic; determinarea transformărilor tipologice, practicilor tradiționale de construcție a locuințelor, pentru prezentarea nivelului de conservare a acestora la etapa actuală; examinarea modalităților și a nivelului de interferență etnoculturală între grupurile etnice de pe teritoriul Republicii Moldova cu referire la casa tradițională; identificarea și studierea practicilor legate de construcția și utilizarea cotidiană a casei tradiționale a bulgarilor cu specificarea modificărilor ulterioare; elucidarea importanței percepției casei bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural imaterial; Studierea experienței internaționale și naționale de patrimonializare a casei tradiționale prin stabilirea și încadrarea a principalelor modalități de valorificare a acesteia de către bulgari în scop muzeistic și turistic.

Noutatea științifică: se prezintă evoluția multilaterală a casei tradiționale a bulgarilor din Republica Moldova ca parte componentă a patrimoniului cultural cu introducerea în circulație științifică materialul original de teren, aplicarea abordării interdisciplinare la studierea casei tradiționale. Lucrarea vine să argumenteze necesitatea patrimonializării casei bulgare și conturează diverse modalități practice de valorificare a acesteia.

Rezultatul obținut: contribuie la soluționarea unei **probleme științifice importante** și rezidă în *elucidarea complexă* a transformărilor casei tradiționale și a percepțiilor legate de aceasta la bulgari din Republica Moldova, a practicii europene și naționale de patrimonializare a moștenirii culturale, *având ca rezultat* completarea lacunelor în studiul acestei componente a culturii și fundamentarea unui șir de recomandări practice de valorificare a casei tradiționale a bulgarilor ca parte a patrimoniului cultural, *cu utilizare* ulterioară în scop muzeistic și turistic.

Valoarea teoretică: materialele introduse în circuitul științific în premieră vor contribui la extinderea studierii etnografice a comunității bulgare din Republica Moldova; lucrarea oferă o metodologie complexă de cercetare a casei și componentelor acesteia; modul de tratare a problemei științifice deschide noi perspective pentru studierea interdisciplinară a domeniului.

Valoarea aplicativă a lucrării: utilizarea rezultatelor cercetării la elaborarea unor cursuri speciale universitare de etnologie și antropologie culturală, precum și de istorie, cultură și tradiții ale bulgarilor din Republica Moldova pentru elevii ciclului liceal. Recomandările practice sunt utile pentru mai mulți proprietari ai caselor tradiționale, muzee regionale și locale.

Implementarea rezultatelor științifice: elaborarea unui curs universitar specializat *Locuințele tradiționale ale popoarelor lumii* pentru studenții specialităților de Design arhitectural și Design interior. O sinteză a materialelor cercetării științifice sunt introduse în proiectul în curs de implementare „Platforma științifică pentru valorificarea patrimoniului cultural” (Institutul Patrimoniului Cultural).

АННОТАЦИЯ

Мирон Марина. Традиционный дом болгар Республики Молдова как часть культурного наследия. Диссертация на соискание ученой степени доктора истории. Специальность 612.01. – Этнология. Кишинэу, 2019.

Структура диссертации: состоит из введения, пяти глав, выводов, аннотаций на румынском, русском и английском языках, библиографии из 322 источников, 151 страниц основного текста, 5 приложений. Результаты исследования были опубликованы в 25 научных изданиях.

Ключевые слова: этнология, болгаристика, культурное наследие, патримониализация, народная архитектура, материалы и техники строительства, южно-бессарабский дом, болгары Республики Молдова, туристическое освоение.

Область исследования: этнология

Цель исследования: выявление характера трансформации традиционного болгарского дома как части культурного наследия Республики Молдова посредством его комплексного исследования с точки зрения научной, социо-культурной, музейной, экономической и туристической ценности.

Задачи исследования: анализ историографии по традиционному болгарскому жилищу в Республике Молдова и определение степени изученности самой темы; идентификация, описание и систематизация традиционных домов болгар с целью включения их в научный, культурный и туристический оборот; выявление изменений в практике строительства жилища болгар с целью определения степени сохранности традиционного дома в настоящее время; определение характера этнокультурных взаимодействий с другими этническими общностями; выявление роли обычаев и обрядов, связанных с домом как неотъемлемой части духовной наследия; анализ международного опыта сохранения традиционных домов и определение основных способов дальнейшего их использования в музейных и туристических целях.

Новизна и оригинальность: многоаспектное отражение трансформации традиционного болгарского дома как части культурного наследия Республики Молдова; введение в научный оборот оригинального полевого материала; применение междисциплинарного подхода при исследовании традиционного жилища; обоснование необходимости патримонизации болгарского жилища и изложение практических способов использования дома в качестве объекта культурного наследия.

Полученный результат: способствует решению важной научной проблемы и состоит в комплексном освещении изменений типологии жилища и представлений о доме у болгар Республики Молдова; применение международного опыта по патримонизации культурного наследия, что в свою очередь приведет к восполнению пробелов в изучении данного компонента культуры, обоснованию ряда практических способов сохранения традиционного болгарского дома для использования его в музейных и туристических целях.

Теоретическая значимость: ряд материалов, введенных в научный оборот впервые, могут способствовать расширению диапазона этнографических исследований болгар Республики Молдова; работа предлагает комплексную методологию исследования дома и его составляющих; способствует введению междисциплинарного подхода в изучении традиционного жилища.

Практическая значимость: использование результатов в разработке специальных курсов по этнологии и культурной антропологии; по предмету «История, культура и традиции болгар Республики Молдова». Практические рекомендации могут быть полезны владельцам традиционных домов и для региональных и местных музеев.

Внедрение научных результатов: специализированный университетский курс «Традиционные жилища народов мира» для студентов специальностей архитектурного дизайна и дизайна интерьера. Материалы научного исследования введены в находящийся в реализации проект «Научная платформа по использованию культурного наследия» (Институт Культурного Наследия).

ANNOTATION

Miron Marina. Traditional House of Bulgarians from the Republic of Moldova as part of the cultural heritage. PhD thesis in history. Specialty 612.01. - Ethnology. Chişinău, 2019.

Structure of the thesis: consists of *introduction, five chapters, conclusions and recommendations, annotations* in Romanian, Russian and English, *bibliography* from 322 sources, 151 basic text pages and 5 *annexes*. The results of the research were published in 25 scientific publications.

Key-words: ethnology, Bulgarian studies, cultural heritage, patrimonialization, vernacular architecture, building materials and techniques, South-Basarabian house, Bulgarians from the Republic of Moldova, tourist valorisation.

Field of study: ethnology

The aim: reflecting the multilateral evolution of the traditional Bulgarian house from the current space of the Republic of Moldova as part of the cultural heritage by carrying out complex researches from the perspective of scientific, socio-cultural, museum, economic and tourist value.

The objectives: analyzing the historiography and determining the degree of research of the problem of the diachronic evolution of the traditional Bulgarian house in the Republic of Moldova; identification and re-listing of the authentic houses of the Bulgarians in order to be introduced in the scientific, cultural and tourist circuit; the determination of the evolution of the typology, of the traditional construction practices, in order to establish the level of preservation of the houses up to the present time, through the internal and external factors; the synthesis of the ethnocultural interference domains related to the traditional house between the ethnic groups on the territory of Moldova; highlighting the importance of housing perception as part of the immaterial heritage of Bulgarians and identifying opportunities for their preservation and use for tourism purposes; specifying the changes that occurred to Bulgarians in the Republic of Moldova, in the context of the housing construction practices; analyze the different experience of capitalizing traditional houses by means of patrimonization and the establishment of the main ways of further capitalizing on the traditional Bulgarian house in a museum and tourist aims.

Scientific novelty: presentation of the multilateral evolution of the traditional house of the Bulgarians in the Republic of Moldova as part of the cultural heritage with the introduction into the scientific circulation of the original field material, applying the interdisciplinary approach to the study of the traditional house; the work argues for the necessity of patrimonialisation of the houses and outlines various practical ways of using as a cultural heritage.

The obtained result: it contributes to solving an **important scientific problem** and consists in *the complex elucidation* of the transformation of the traditional houses and the perceptions connected with them to the Bulgarians in the Republic of Moldova, the European and national practice of patrimonization of the cultural heritage, *resulting in* completing gaps in the study of this culture component and foundation of a series of practical ways of their preservation as part of the national heritage, for *later use* for museum and tourist purpose.

Theoretical value: the materials introduced in the scientific circuit, some for the first time, will contribute to the amplification of the ethnographic study of the Bulgarian community in the Republic of Moldova; proposes a complex research methodology for the house; contributes to the relaunching of the multilateral research of traditional Bulgarian houses.

The applicative value: the results of the research can be used for the development of special courses of ethnology and cultural anthropology; history, culture and traditions of Bulgarians in the Republic of Moldova for high school students. Practical recommendations can also be helpful to owners of traditional houses, regional and local museums.

Implementation of scientific results: the results of research was achieved by developing a specialized university course *The traditional dwellings of the peoples of the world* for the students of the specialties of Architectural Design and Interior Design. A synthesis of the scientific research materials are introduced in the project under implementation „The scientific platform for the valorization of the cultural heritage” (Institute of Cultural Heritage).

MIRON MARINA

**CASA TRADIȚIONALĂ A BULGARILOR DIN REPUBLICA
MOLDOVA CA PARTE A PATRIMONIULUI CULTURAL**

SPECIALITATEA: 612.01 – ETNOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar: 15.08.2019

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar.: 2,0

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Tiraj 50 ex.

Comanda nr. 025

„IDEEA-COM” SRL
mun. Chișinău, str. Calea Ieșilor, 16/3